



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 5 Sayı: 21 Volume: 5 Issue: 21

Bahar 2012 Spring 2012

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GEÇ ORTAÇAĞ AVRUPASINDA PAZAR VE PANAYIR İLİŞKİSİNİN TİCARET HAYATINDAKİ ROLÜ VE TÜRK-İSLAM DÜNYASINDAKİLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

“THE ROLE OF THE RELATION OF THE FAIRS AND MARKETS IN THE MEDIEVAL EUROPE AND THE COMPARATION WITH THOSE IN THE TURKISH-ISLAMIC WORLD”

Pınar ÜLGEN*

Özet

Pazar ve panayırlar, Ortaçağların ekonomik örgütlenmesinin en çarpıcı özelliklerinden birisidir. Bunlar, Doğu’da ve Batı’da farklı şekilde adlandırılmış olsalar da hepsindeki amaç aynıdır. Pazarlar, kuruluş amacı olarak yerel bir nitelik taşırlarken panayırlar, XIII. yüzyılın sonuna kadar önemli rol oynamışlardır. Bütün ülkelerde bunlardan çok sayıda bulunmaktadır. Her yerde uluslararası bir olay olarak kabul edilmektedirler. Avrupa’nın da yapısı buna oldukça uygundu. Ortaçağların sonunda ortaya çıkan panayırlar, tamamen farklı türdendi. Ekonomik hayata da canlılık getiren en önemli unsur panayırlardı. Aslında buralar, ticareti yaratan ve tüccarlara değişik satış imkanları veren önemli yerlerdi. Ayrıca tüccarlara seyahat etme olanağı da sağladığı için pazarları ve panayırları Ortaçağ şartlarında iyi değerlendirmek ve anlamak gerekmektedir. Bu makalede ise Ortaçağ Avrupası’ndaki pazar ve panayır anlayışını ve bunların önemini ve ticarete olan katkılarını anlatmaya ve de Türk-İslam dünyasında o dönemde var olan pazar ve panayırlarla karşılaştırmalarını yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Ortaçağ, Avrupa, Türk-İslam Dünyası, Pazar, Panayır, Ticaret, Tüccar.

Abstract

The markets and fairs were one of the attractive features of the economic organizations in the middle ages. They were named differently in the East and West but their aims were same. The aim of markets was local but the aim of fairs were international. And the fairs have an important role to the end of the 13th century. There were many of these markets and fairs. They were accepted as international events everywhere. They were very suitable to the structure of Europe. The fairs that appeared at the end of the middle ages have different features. The fairs brought liveliness to the economic life. And also if we want to understand the trade or beginning of trade, firstly we must learn the role of markets and fairs in the middle ages. Really these places were important that gave different selling possibilities to the merchants and also created the international trade. They must be evaluated and understood in the Medieval conditions by people well. Because they provided that merchants travelled. In this paper, we study to tell the thought of the markets and fairs, the importance of them and especially their contributions to the trade and also do comparing with markets and fairs in the Turkish-Islamic World.

*Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Key Words: Middle Ages, Europe, Turkish-Islamic World, Market, Fair, Trade, Merchant.

Giriş

Tarih boyunca ticaret hayatına yön veren en önemli faktörlerden biri, pazar ve panayır alışkanlığı olmuştur. Bu alışkanlık, çeşitli şekillerde hem Doğu dünyasında hem de Batı dünyasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Pazarlar ve panayırlar neden önemlidirler ve neden öğrenilmelidirler? gibi sorulara yanıt aramadan önce Ortaçağın ekonomik olarak canlanmasında çok önemli bir yeri olan pazar ve panayırların o dönemde ne anlama geldiğine bakmak gerekir. Pazar, açık havada yer alan haftalık çarşı anlamındadır. Yaklaşık olarak XVI. yüzyıla kadar pazar ve çarşı aynı anlamda kullanılmıştır. Bu şekilde adlandırma durumu en çok Doğu dünyasında karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra “Bazar” kelimesi, hafta pazarı olarak; Yunanca’da ise aziz anlamına gelen “Pan Aghios” kelimeleri de pazar anlamında kullanılmaktadır. Gelenek ve yasal çerçeve olarak da pazar ve panayırlar birbirine benzemektedirler (Mortan-Küçükerman, 2010: 138). Pazarların ortaya çıkışı çok eskiye dayanmaktadır. Pazarların, kültürlerarası ticaretin avcı gruplarının tesadufi olarak karşılaşmaları esnasında veya savaş dönemlerinde ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Çünkü dilbilimine yönelik çalışmalar, antik Yunan’da durumun böyle olduğunu düşündürmektedir (Brown, 1969: 38-46; Agnew, 1979: 99-118).

Fakat sınır pazarlarının varlığı, Yunan şehirlerinde M.Ö. VIII. yüzyılda sona ermiştir. İlk şehir pazarları genellikle şehrin dışında değil, merkezinde kuruluyordu. Bunun sebebi de tüccarların müşterilerine en iyi şekilde ulaşabilme arzularıdır. Kültürlerarası ticaretin ilk biçimleri nasıl olursa olsun şehir hayatının ortaya çıkışından sonra en yaygın kurumsal biçim ve ticari yerleşimler olmuşlardır. Ticaret erbabları kendi toplumlarından ayrılarak farklı yerlerde oturdular. Oranın geleneklerini benimserlerdi. Bunun sonucunda bir ticaret ağını veya diasporasını – “diaspora” terimi, buğday ekimindeki manasıyla saçmak anlamına gelen Yunanca bir kelimedir- oluşturan birbiriyle ilişkili bir ticari topluluklar şebekesi kurarlardı (Curtin, 2008: 2-3, Meillassoux, 1971: 267).

Yukarıdaki bilgilerden sonra pazarların eski bir tarih olarak nitelendirdiğimiz Ortaçağ’da da önemli bir yere sahip oldukları açıkça görülmektedir; ancak bu pazarlara günümüzde de pek çok yerde farklı şekillerde rastlanmaktadır.

Bunun yanı sıra Yunanlılarda ve Romalılarda bu pazarlarda Vâsıtalı ve Vâsitasız olmak üzere çeşitli vergiler alınmaktaydı. Vâsıtalı vergilere “vectigalia”, Vâsitasız vergilere “tributa” adı veriliyordu. Vâsitasız vergiler, biri şahsi yani baş vergisi yani tributim cabitis diğeri de “tributum soli” yani arazi vergisidir. Vâsıtalı vergiler ise, hudud ve limanlarda “portoria ve tolonia” adıyla anılan gümrük resimleriyle şehir kapılarında alınan “oktruvalar ve centesime rerum venalima” şeklindeki bir nevi pazar ve panayır muamele vergisi şeklinde olan alım-satım vergisidir (Eskicioğlu, 2007: 157).

Bu pazarlar arasındaki fark, sadece derece ve cins farkıdır. Diğer pazarlar ise kasaba halkının haftalık toplanma yerleridir. Mübadele, üretici ile tüketici arasında geçmekte ve tüccarlar aynı gün mallarını satıp yerlerine geri dönebilmektedirler. Bazen bölge ya da kentin yerel ihtiyaçlarını aşan miktarlardaki ürünleri toplamak üzere araçlar da bulunmaktadır. Bu özellikle bazı endüstriyel ürünler, kumaş ya da madeni eşyalar için geçerlidir. Kentlerin büyümesiyle birlikte kurulan pazar sayısı da artmıştır. Böylece pazarlar, haftada 2 ya da 3 defa kurulmaya başlamışlardır.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi, pazar, en genel anlamıyla arz ve talebin bulunduğu yerdir; ancak kavram olarak çok farklı içeriklerle algılanabilir. Pazar kelimesi, bir ülkenin uluslar arası ticaretini, herhangi bir yerleşim biriminde kurulan alışveriş yerini, alışveriş amacıyla kullanılan bir mekânı ya da sadece belirli bir ürünü de tanımlamak için de

kullanılabilir. Geçmiş dönemlerden itibaren Asya'nın, Afrika'nın ve dünyanın diğer pek çok yerinde özellikle periyodik pazarlar önem kazanmaya başlamıştır. Pazarlar, bir yandan insanların sosyal ilişkiler kurmasını sağlarken diğer taraftan ihtiyaçların karşılanmasına da yardımcı olmuştur. Ayrıca kentlerin oluşumuna yol açmışlardır. Özellikle kırsal kesimlerde kurulan pazarlar, ürün dağıtım ve toplama ya da değiştirme sisteminin, önemli bir parçasıdır. Bunların yanı sıra pazarların kurulma amaçlarıyla satışa sunulan mallar açısından da önemli ve belirgin farklılıkları vardır. Bunlara ek olarak, zaman içerisinde yerleşme yerlerindeki büyüme ve gelişmeler, bazı pazarların ortadan kalkmasına, değişmesine, yeni pazarların kurulmasına, özellikle ulaşım ve taşıma alanlarındaki gelişmeler de pazarlarda satılan ürünlerin çeşitlenerek artmasına, pazarlardaki satıcı niteliklerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Pazarların bir kısmı zaman içinde çeşitli niteliklerdeki değişmeler sebebiyle önemlerini yitirmiş ve böylece ortadan kalkmıştır, bazıları varlıklarını günümüze kadar korumuştur, bazı yerlerde ise gelişen koşullar yeni pazarların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunların çoğu da panayır olarak adlandırılmışlardır. Bir yerde pazar hatta panayır kurulabilmesi için konum, iklim, nüfus, ulaşım, ekonomik yapı gibi faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekir.

Panayırlar yani fuarlar ise daha başka amaçlara hizmet ederlerdi. Bu yüzden de panayırların kökenlerini pazarlarda aramak yanıltıcı olabilir. Çünkü panayırlar, pazarların aksine profesyonel tüccarlar için belirli zamanlarda kurulan buluşma yerleriydi. Panayırlar, değişimin ve toptan satışın yapıldığı yerlerdi. Yılda bir yada altı ayda bir defa olmak üzere küçük bir kentte veya bazı büyük kentlerin dışındaki kırsal alanlarda kurulan fuarlar, birkaç gün ya da birkaç hafta devam ederdi. Fuarın kuruluş amacı, bir bölgenin yapağı arzına fayda sağlama işinde ve hasat fazlasını veya hayvanlarını satma işinde kolaylıklar sağlamak idi; fakat bazı yerlerde bu kurum, ulusal hatta kozmopolit bir renk kazanmıştır (Heaton, 1985: 165).

Yukarıda genel olarak anlatılan pazarlar ve panayırlar, bazen farklı amaçlarla kurulmuş olsalar da, sonuç itibarıyla Ortaçağ'da hem Batı'da hem de Doğu'da ticari hayatın bir rengi olmuşlardır. Pazarlar ve panayırlar, anlam ve şekil olarak küçük farklılıklar gösterse de yaptıkları etki bakımından her coğrafyada oldukça önemli bir yere sahiplerdir ve birbirlerine benzemektedirler.

Ortaçağ Avrupasında ve Türk-İslam Dünyasında Ticaret Hayatına Yön Veren Önemli Pazarlar, Panayırlar ve Bunların Etkileri

Gerek Türk-İslam dünyasında gerekse de Avrupa'da pazar ve panayır alışkanlığı farklı isimler altında da olsa ticaret hayatının merkezini oluşturmaktaydılar. Avrupa tarihi açısından bakılacak olunursa, fuarların ve pazarların önemine ilk dikkat çeken kişi Charles Verlinden olmuştur. Verlinden, ticaretin uluslararası akışından ziyade yerel ya da bölgesel olarak kurulan fuarlara dikkat çekmektedir (Epstein, 1992: 5).

Haftada bir ya da iki defa kurulan bir pazar, sadece uluslararası ticaretin değil, aynı zamanda yerel hayatın önemli bir aygıtı olarak kabul edilmekteydi. 833'lü yıllarda uzak mesafe ticaretinin durgunluk yaşadığı bir dönemde, sofu lakaplı I. Ludwig'in Almanya'da kurulu bir pazar için bir darphane kurmak üzere bir manastıra izin vermesi olayı, konuya olan bakış açısını yeterince belirtmektedir. Ancak bu durumun, ticaretin XI. yüzyılda yeniden canlanmasında dönüm noktası olarak kabul edilebilir olup olmadığı da düşündürücüdür (Mumford, 2007: 318).

İslam dünyasında ise aynı şekilde pazarların kurulmasına büyük önem verilirdi. Hatta bu geleneğin Doğu'da ve Batı'da eski zamanlardan beri var olduğu; ancak Batı'da geç dönemlerde fark edilen bu canlılığın İslam dünyasında daha erken zamanlarda yaşandığı, pazarların ve panayırların gayet canlı ve sistemli bir yapıya sahip oldukları kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Bunun en eski örneklerinden biri de, Vâsıt şehri'nin kuruluş şemasında görülmektedir. Vâsıt şehri kurulurken pazar yeri, saray ve meydanın en önemli parçası olarak düşünülmüştür. el-Vasiti'nin verdiği bilgilere göre, gıda satıcıları ve bezzazlar çarşısı pazarın olduğu tarafta depocuların olduğu bölgeye kadar uzanıyordu. Bakkallar, sakatâtçılar ve meyve satıcıları çarşının güney tarafında, depocular sokağına kadar olan bölgeye

yerleşmişlerdi. Depocular çarşısında ise esnafın mallarının korunmakta olduğu dükkânların yanı sıra gündelikçi olarak çalışmakta olan işçilerin buldukları yerler ile zanaat erbabı olan esnaf da buraya yerleşmiştir. Bunların çalıştıkları işyerleri Dicle nehrine kadar uzanmaktaydı. Daha önce kurulmuş olan kentlerde olduğu gibi burada da her meslek erbabına ayrı ayrı yerler tahsis edilmiş, bunların birbirlerine karışmalarına engel olunmuştur. Rivayetlere göre, Haccac, bu konu üzerinde titizlikle durmaktaydı. Bunun tek istisnası ise sarraflardır. Sarrafların hepsi bir yerde toplanmamıştı. Haccac'ın emri gereğince çarşıda bir sarraf bulunmaktaydı (el-Vâsiti, 1987: 39; Söylemez, 2010: 47).

Bunun yanı sıra, İslam tarihinin erken dönemleri boyunca Basra'daki çarşının yapısı da endüstri şehirlerindeki pazarlardan çok da farklı olmamıştır. Gideon Sjoberg'e göre şehirdeki çoğu toptancı tüccarlar küçük stoklarla küçük derecede rol oynarlardı (Naci-Ali, 2008: 642).

Çok eski zamanlarda kurulmuş olan pazarların kent ve ticaret hayatındaki önemi, XI. yüzyıldan sonra belirginleşmeye ve bunların sayıları da artmaya başlamıştır.

Buna benzer bir diğer örneğe de Avrupa'da rastlanılmaktadır. Şarlman ve onun büyük oğlu II. Charles, bu yönde çalışmalar yapmışlar ve pazarları büyütmüşlerdir. Özellikle de kiliseler, kendi nüfuz alanlarında çok sayıda pazarın kurulması için pek çok imtiyaz vermiştir. Pek çok manastır ve piskoposluk, kendi ülkelerindeki pazar sayısını arttırmak için XI. ve XII. yüzyıllarda otoritelerini kullanmışlardır. Pazarlar, genellikle haftalık ve aylık olarak toplanırlardı. Bazıları da yıllık olarak toplanırdı. Bunlar, panayır olarak adlandırılır ve genellikle azizlerin günlerinde toplanırlardı. Artan nüfus ve tarımsal faaliyetler, ekonominin tarımsal olmayan işçilerin sayısının artmasına destek olmuştur. Bütün bu faktörler, XII. ve XIII. yüzyıllarda pazarların sayısının artmasını sağlamıştır. XIII. yüzyılda ise yaklaşık olarak İngiltere'de 3000 civarında pazara imtiyaz tanınmıştır (Kawaleski, 1995: 144). Ayrıca bu dönemde İngiltere'de en ünlü ticaret merkezi, Hull idi. Burada 2 haftada bir pazar kurulur ve yıllık panayırlar yapılırdı. Hatta bu bölge, 1297 yılında İngiltere'nin en önemli 9 limanından biri olmuş ve burada kaliteli yün ve deri ticareti yapılmıştır. Hull, 2 yıl sonra bağımsız olarak ticarete devam etmiştir (Kermode, 1998: 10).

Uluslararası ticaretin genişlemesi ve bunların sayılarının artması, Anadolu'da da birtakım uluslararası pazar ve panayırların kurulmasına sebep oldu. Türk- İslam dünyasında pazarların halkın devlet ve yönetimle ilgili bir takım bilgileri öğrendikleri yer olma işlevi üstlenmiş oldukları da söylenebilir.

Türk-İslâm dünyasında uluslararası ticaret yolları üzerinde ya da orduların konakladığı yerlerde veya sınır boylarında, kentsel yerleşmelerden uzak noktalarda kurulan mevsimlik ya da yıllık geçici nitelikli pazar ya da panayırlar kurulduğu bilinmektedir. Bu pazar ya da panayırların süreç içinde devlet eliyle kurulan anıtsal ve kamusal ekonomik hizmet yapıları ile kentsel yerleşmelere dönüştüğü, Ordu Pazarı, Cuma Pazarı, Salı Pazarı, At Pazarı Şehri veya Leşker-i Bâzâr ya da Pârsî Bâzâr gibi yer adlarının varlığından da anlaşılmaktadır (Özcan, 2006:207). Bu pazarlarla ilgili daha ayrıntılı bilgiler şu eserlerde bulunmaktadır (Radloff, 1957: 450-453; Mazâherî, 1972: 253-254; Baykara, 1975: 90-97; Togan, 1982: 81; Kheirabadi, 2000: 43-49).

Ortaçağ fuarları yada panayırları ve şehirler gibi unsurlar, Ortaçağ'da iş dünyasının gelişiminde olmasa bile; ancak Ortaçağın daha geç dönemlerinde iç yapıdaki yeniliklerde önemli bir rol üstlenmişlerdir (Hunt-Murray, 1999: 30).

Geç Ortaçağlardaki fuarların sayısı yükselmeye başladığında Batı Avrupa'da pazar yapılarında büyük yenilikler için bir teşebbüs yoktu. Hatta uzun süreli ekonomik gelişimde kurumsal bir durum da yoktu (Verlinden, 1963: 150-153). Ancak Henri Pirenne, bu sayının çok olması gerektiğini savunmuştur. Çünkü bu pazarlar, IX. yüzyılda ortaya çıkmıştı (Pirenne,1963:8-9,80-81).

Verlinden ve Coonaert adlı tarihçiler, bu bölgesel pazarları uluslararası olanların taklitleri ya da dejenerasyonları olarak görmüşlerdir (Verlinden, 1963: 150-153; Coonaert, 1974: 354).

Pazarlarda çoğunlukla para yerine değiş- tokuş adı verilen takas usulü uygulanırdı. Ayrıca buralarda büyük gezici tüccarlar bulunurdu. Zamanla cari duruma duyulan ihtiyaç daha da artmış ve bununla birlikte para değişimine ihtiyaç duyulmuştur. Bu, aslında bankerliğin ve kredi kurumunun rolünün nasıl başladığını kanıtlar niteliktedir. Zengin bir çiftçi, bir kent tüccarının sıradan ve stok yapmayan bir kişi olarak malları satmasını isterdi. Çiftçiler, tüccarlara ya önceden ödeme yoluyla kredi verirler ya da ürün dağıtıldığı sırada ödenmesine söz verme yoluyla tüccardan kredi alırlar ya da indirimli ödeme yapma konusunda uzlaşma sağlanırdı. Eğer satıcının toplu parası yoksa başkent deposundan para değişimiyle ödünç alabilir ya takastan ya da tüccarın kendisinden beklediği ürünün parçasını karşılık olarak alırdı. Buna "denkleştirme" adı da verilmekteydi (Pirenne, 2009: 120). Sonuç olarak karışık bir ekonomik sistem vardı. Haftalık pazarlarda uzak mesafe ticaretiyle gerekli hale gelen takastan parasal sisteme geçilmiştir (Lopez-Raymond, 1990: 53).

Türk-İslam dünyasında ise Anadolu'da Selçuklu dönemi pazar ya da panayır yerleşmelerinin kökenlerinin Anadolu'nun kendine özgü coğrafi koşulları ve uluslararası ticaret potansiyeli içerisinde olduğu söylenebilir. Ayrıca üretim ve dağıtım sistemi üzerindeki bölgelerde ya da Bizans-Selçuklu ve Hıristiyan ya da Müslüman ya da yerleşik ya da göçebe gibi farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip kültürler arasındaki ilişkilere dayandığı düşünülebilir. Ancak Anadolu'daki pazar ya da panayırların uzak mesafe ticaretine yönelik mal ve ürünlerin satıldığı mevsimlik ya da yıllık geçici yerleşmeler olarak kuruldukları görülmektedir (Uzunçarşılı, 1933: 287-291; Tongur, 1940: 27-28; Turan, 1977: 4-6; Faroqhi, 1978: 39-85; Kırkıl, 2000: 227-232; Koca, 1996: 465-484; Köymen, 1986: 614-620; Cahen, 2001: 132-143; Özcan, 2006: 209; Tabakoğlu, 2000: 126).

Pazarların yerel üretimler için birer şans olduğu söylenebilir. Çünkü pazarlar, uzak mesafe tüccarlarını da bu noktada cesaretlendirmekteydi. Yün, pamuk ya da düz ürünler yerel kullanıcılara verilmek üzere yerel dokuyucuların tezgahlarını donatmak için yeterli olabilirdi. Üretimin yayılması hammadde ithalatını da gerektirmekteydi. Seyahat eden tüccarlar, böylesi donanımlar da getirebilirdi. Diğer taraftan bu durum, dokumacıların organize olduğu yerde yani kasabada tüccarın evinde yapılan dokumadan daha ekonomik olduğuna dair bir kanıt olarak gösterilebilir (Lopez-Raymond, 1990: 54).

Lewis Mumford'un dediği gibi düzenli olarak her hafta kurulan bir pazar yerine sahip olmak, komşu köylülerle, balıkçılarla zanaatçılarla mübadele yapabilmek şeklindeki en büyük ekonomik ayrıcalığın sürebilmesi, fiziksel güvenliliğe ve yasal korunmaya bağlıydı. Böylece eski Yunan'daki gibi pazara gelenler, alışveriş süresince, pazaryerinin pazar haçıyla simgelenen pazar asayışı tarafından korunmaktaydılar. Tüccarlar, önceleri surun hemen dışında otururken artık kentte sürekli oturmaya başladılar. Ayrıca bu dönem, eski anayol ve su yollarının yeniden kullanıma açılmasına neden olan yeni bir dönemdir (Mumford, 2007: 315).

Benzer bir durum, Selçuklu döneminde Sivas-Tokat-Amasya hattı üzerinden Yeşilirmak vadisini izleyen uluslararası yolun önem kazanmasında da görülmektedir. Şöyle ki; bu yol, Azine pazarı'nın, Hindistan'dan Güney Rusya'ya taşınan mal ve ürünlerin alım satım ve pazarlama faaliyetlerinde kullanılmıştır. Bu yol, aynı zamanda ticaret kervanlarının hem konaklama merkezi olarak gelişmiş hem de bölgesel ticaret merkezi ya da pazarı haline gelmiştir (Esterabadi, 1990: 277; Özcan, 2006: 211). Bu durum, Türk-İslam coğrafyasında bazı yolların coğrafi konumlarından dolayı zamanla önem kazanarak Pazar haline dönüşmesine örnek teşkil etmektedir.

Panayırlara gelince alımlar ve satımlar, mallarıyla birlikte gelen tüccarlar tarafından bizzat yapılıyordu. Bu panayırlara "fêtes" yani "festival" adı verilmekteydi. Bu fuarlara ülkenin prensi, tüccarlara yolda taarruz edilmesini yasak eden bir geçiş tezkiresi veriyordu. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlıkları da hızlıca iş gören bir mahkemede yargılatıyordu ki; bu usul, yerli

töreye göre ticaret işlerine daha uygundu. XIII. yüzyılın sonuna kadar en büyük fuarlar, Champagne'de türlü mal çeşitleri için birbiri ardınca olmak üzere dört şehirde düzenlenmekteydi. Güneyden gelen İtalyan, Katalonyalı, Provenceli tüccarları burada Flander ve Alman tüccarlarla buluşmaktaydılar. Tüccarlar, yanlarında nakit para taşımamak için daha o zamanlardan itibaren -şu anda takas odaları yoluyla yaptığımız gibi - alışveriş tutarlarını birbirlerinin alacaklarına veya borçlarına yazıyorlardı (Seignobos, 1960: 156). Champagne fuarları, bütün panayırlara ve pazarlara örnek teşkil eden bir organizasyona sahiplerdi (Berlow,2000:117).

Panayırlardaki bu borçları temizlemek için silme mekanizması denilen bir sistem geliştirilmiş ve bu sistem, özellikle geç Ortaçağ fuarlarında ortaya çıkmıştır. Bu daha çok finans fuarlarında geç XVI. ve erken XVII. yüzyıllarda tercih edilmiştir (Börner-Hatfield, 2010: 3).

Zamanla bu panayırların ardından zengin burjuvalar yani gemi armatörleri hariç bütün tüccarlar, taşıt işleriyle meşgul zanaatkarlar haline geldiler. Bunlar, ilk zamanlarda mallarını şehrin pazar yerlerine getirmekle işe başladılar; sonra aileleriyle birlikte temelli olarak evlere yerleştiler (Seignobos, 1960: 150). Bu da tüccarların beğendikleri pazar ve panayırların olduğu kasabalara yerleşmelerine dolayısıyla bu yerlerin birer kent özelliği kazanmasına yardımcı oldukları anlamına gelmektedir.

Örneğin Chartres gibi 10.000 civarında nüfusa sahip ve ünlü katedrallere sahip kentler, hem hacılara hem de tüccarlara çeşitli imkânlar sunmaktaydılar. Böylece uluslararası panayır statüsü kazanmış oluyorlardı (Mumford, 2007: 319). Bu da aslında pazar ve panayırların kent yapısıyla olan ilişkisine örnektir.

Aynı şekilde bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre, Selçuklu döneminde Azine pazarı ve Ziyâret pazarının yaklaşık 1.400-1.500 civarında bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir (Özcan, 2006: 212).

Bu bilgiler ışığında hem Doğu hem de Batı dünyasında pazar-panayır anlayışının demografik yapıya koşulsuz etki ettiği söylenebilir.

Bunun devamında Ortaçağda ticaretin örgütlenmesiyle birlikte bu durum, tüccarların sabit noktalara yerleşmesine neden olmuştur. Tüccarlar, bu amaçla ulaşım kolaylıklarıyla ticaretin gereksinimlerine en elverişli olan, para ve mallarını güvenlik altına alabilecekleri yerlerde evlerini kuruyorlardı. Bu da onların bu tür yerlere göç etmelerine sebep oluyordu. Bunların sayıları da oldukça kalabalıktı. Tüccarlar, yolculuklarını geçtikleri yollara yapıyorlardı. Bunun sonucu olarak da ticaret merkezleri daha çok ekonomik dolaşımın odak noktaları olma eğilimi gösterdiği yörelerde oluşmuştur. Ancak pazarlara rağmen, kent konumuna yükselemeyen yerler de vardı. Örneğin, Cambrai piskoposunun 1001 yılında Le Cateau-Cambrésis'de; Reichenau başrahibinin 1100 yılında Radolfzell'de kurdukları pazarlar bu türdür (Pirenne, 2000:102-103).

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere, panayırlar ve pazarlar, birer para piyasası haline gelmişlerdi. XII. yüzyıldan itibaren bu uygulama kredi işlemlerinin örgütlenmesine neden olmuştur. Günümüzdeki poliçelerin kökeni de buraya bağlanabilir.

Uluslararası pazarlar, aslında şehirlerin kurulmasında da büyük önem taşırlardı. Ortaçağda büyük uluslararası panayırlar, genellikle ülkelerin birçok yerinden gelen hacıların kutsal bir tapınağa geldikleri dinsel kutlama zamanlarında kurulurdu. Hacıların bu tür yerlere gelme zamanında, buralardaki tüccarlar, geçici olarak başka yerlere giderlerdi. Bu tür panayırlar, yılda en fazla 4 defa kurulurdu. Nizhni Novgorod kentinde olduğu gibi panayır bitince artık şehir canlılık özelliğini kaybederdi (Mumford, 2007: 319).Bu tür panayırlar İslam dünyasında daha erken dönemlerde Hac zamanlarında Mekke'de de kurulmuştur.

Zamanla uzak mesafe ticaretinin yayılmasıyla birlikte bazı farklılıklar olmuştur: Bunlardan birincisi güvenlik unsurudur. Uzak mesafelerde satılan malların değeri arttıkça koruma ve korunma ihtiyacı da artmaktaydı. Zengin tüccarlar, daha fakir bölgelere mallar

götürürlerdi. Tüccarlar, kervanlarla seyahat ederlerdi. Böylesi kervanlar da sadece Doğu'da değil; aynı zamanda XIII. yüzyıl Avrupası'nda da görülmekteydi (Lopez- Raymond, 1990: 54).

İkincisi ise ödemeleri ve borçları içeren takaslarla ilgili antlaşmalardır. Kredi tüccarlığının acil istek ve satış ötesindeki iletişim için kurulması gerekliydi. Ticaret merkezleri diğer bölgelerle bağlantılıydı. Ayrıca ulaşım masraflarının azalması için ulaşım teknolojisine gerek duyulmuştur. Bu da ticaret merkezlerinin neden sürekli yer değiştirdiğini açıklamaktadır. Gerçekten XIII. yüzyılda da bugün olduğu gibi uzun mesafe ticareti, lüks eşyalar için başlıca mallar ve silahlar için favoriydi denilebilir (Lopez-Raymond, 1990: 55).

Yüzyıl olarak baktığımız zaman, XIII. yüzyılın dünya ekonomisinde oldukça önemli bir konuma sahip olduğunu görmekteyiz. Bu özelliklerin çoğu da Champagne fuarlarında hissedilmektedir. Batı Avrupa'nın bu noktada yerel pazardan dünya pazarına uzanış yönüne bakmak gerekir.

Uzak mesafe ticaretinin yanı sıra pazarlar arasındaki mesafe de önemliydi. Hatta bunun için pazarlara imtiyaz verildiği de söylenmektedir. Şöyle ki; XII. ve XIII. yüzyıla kadar pazar imtiyazları genellikle yerel şartlara göre kraliyet kurumları tarafından yatırım yapıldıktan sonra verilirdi. XIII. yüzyılda kayıtlarda bahsedilen avukat Henry Bracton, pazarın kurulduğu ilk günden başlayarak komşu pazarların birbirlerine zarar verme olasılığından dolayı uyarı anlamında bir belge yayınlamıştır. Ayrıca pazarların aşırı derecede birbirine yakın olmasına da karşı çıkmıştır. Bu açıdan pazarlar, birbirlerine 6 -23 mil arasındaki mesafeden fazla birbirlerine yakın olması yasaklanmıştı. Bu yaklaşık olarak bir günlük seyahat zamanı demektir. Avukat Bracton'un bu bakış açısı, bugünün tarihçileri ve yorumcuları tarafından tanınmamıştır. Ancak Ortaçağ pazar sahipleri özellikle de kasaba pazarları, kendilerine yakın kurulan pazarlara şiddet uygulamışlardır (Kawaleski, 1995: 145). Bu da Bracton'un görüşünün doğru olduğunu ve de pazarların belli mesafelerde birbirlerinden uzak tutulması gerektiğinin önemini ve bunun da pazarların güvenliği açısından olan gerekliliğini göstermektedir.

Burada şu noktaya da değinmek gerekmektedir ki; XI. yüzyılın başlarında Avrupa'da nüfus artmaya başladı. Bu artış, ilk zamanlarda Augsburg, Brugge ve Ypres'te gerçekleşti. 1300'lere kadar nüfus 10,000'leri buldu. Frankfurt, Danzig, Leipzig gibi şehirler küçük olmalarına rağmen, birkaç bin kadar nüfusu barındırıyorlardı. Bu durum, 1340'lı yıllarda Karadeniz ile bağlantının kesilmesine neden oldu. Aynı dönemde nüfus tekrar düştü ve XV. ve XVI. yüzyıllarda tekrar arttı. Kentleşmedeki bu artış, zamanla ticaret devrimi denilen olguyu yaratmıştır (Börner-Quint, 2010: 6).

Bunun yanı sıra 1340 yılında Paris'te ise 80 bin kişi yaşıyordu. Venedik, Floransa ve Cenova'da yaşayanların sayısı da bunlara yakındı. Yeni kurumlar, ekonomik imkanlarla belirgin bir biçimde bağlantılıydı. Yeni pazarlar oluşuyordu. Belli bir üretim dalında uzmanlaşma yaşanan bölgelerde toplanan kurumlar da vardı. Bunların başında XII. yüzyılın sonunda Ypres, Arras ve Ghent gibi ünlü tekstil merkezlerini barındıran Flandre ile kumaş dokunan diğer bir bölge Toskana vardı. Cenova ve Bürüj gibi limanlar, oldukça büyük bir hinterlanda mal ve hizmet sağlayan denizcilik bölgelerinin metropol merkezleri oldular (Roberts, 2010:197; Lane, 1966: 110-112).

Periyodik pazarlardan bahsedecek olursak, bunlardan Morocco oldukça önemlidir. Onun başarısı ilk olarak güvenilir malları bulundurmasından, takas ve kredi mekanizmasından kaynaklanmaktaydı. Bunlar, sürekli olarak rekabet halindeydiler (Lopez- Raymond, 1990: 57).

Bu bakış açısıyla bakıldığında Avrupa'da pek çok ticaret rotası vardı. Bunların en önemlilerinden biri de Cenova ve Marsilya'dan Fransa içlerine, kadar uzanan Champagne içindeki Rhine nehri gibi yollardı (Kirchner, 1961: 220). Bu yeni rotalar, özellikle XII. yüzyılın sonundan itibaren Haçlı seferleriyle birlikte yeni pazarların kurulmasına imkan tanımıştır (Mcevedy, 2005: 72; Carreres-Tarra, 2005: 3)

Örneğin Troyes, Roma'nın aslında bir sitesiydi ve Troyes'de V. yüzyılda hatta daha önceden de burada periyodik olarak fuarlar kurulmuştur. Şarلمان'nın teşebbüsleriyle hem Troyes hem de Provence önemli merkezler olarak ticaret alanında yer edinmişlerdir. Şarلمان, Troyes'i daha önemli bir merkez olarak görmekteydi. Bunun yanı sıra Brie şehri (Provence'in kasabası) daha az değer görmekteydi. Burası özellikle savunma açısından daha önemliydi (Mesqui, 1979: 7-8).

Ayrıca Bar-Sur-Aube de önemli bir ticaret merkeziydi (Chapin, 1937: 24). Kasabaların her biri nehir kenarında olduklarından su tedariki sağlanabiliyordu. Ayrıca su gücü kaynağının olması, endüstriyel gelişime de katkıda bulunmaktaydı (Lopez-Raymond, 1990: 56).

Burada şuna dikkat etmeliyiz ki, Flander, Bar-sur-Aube ve Lagny'deki panayırlar, XII. yüzyılın sonuna kadar Ortaçağ ticaretinin en önemli merkezleri arasında kalmıştır. Ama bunların adı kent olarak geçmemiştir. Bunun nedeni de bu panayırların gösterdikleri etkinlik ne olursa olsun ticaretin sabit bir duruma gelmesi için kalıcılık niteliğinden yoksun olmasıydı. Tüccarlar, kuzey denizinden Lombardiya'ya uzanan büyük yol üzerinde yer aldıkları ve buralarda özel hak ve ayrıcalıklardan yararlandıkları için adımlarını bu yerlere doğru yöneltmişlerdir. Ayrıca panayırlar, genellikle daha önce ticaretle uğraşan bir grubun bulunduğu yerlerde kurulurdu. Örneğin Mainz, Speyer ve Worms kentlerinde panayır kurulmamıştır. Tournai'de 1284 yılında, Lyden-1304 yılında ve Ghent'te ise XIV. yüzyılda bir panayır kurulmuştur (Pirenne, 2000: 104).

Gelişim çizgisine baktığımız zaman, X. yüzyılda bu kasabaların ekonomilerinin zenginleşmeye başladığı görülmektedir. XI. yüzyılda özellikle de XII. ve XIII. yüzyılda Kuzey Avrupa'nın ekonomik alanda yaşadığı Rönesans'da önemli bir rol oynamıştır. Her ikisi de (Troyes ve Provence) takas ve tekstil üretimi için önemli merkezlerdi (Lopez-Raymond, 1990: 56). Bu, aynı zamanda "XII. Yüzyıl Rönesansı" denilen dönemin başlamasına da sebep olmuştur (Russ, 2011: 71).

Bunların önemi nereden kaynaklanmaktadır ve neden dış ticareti desteklemektedir? şeklinde sorular akla gelebilir. Fernand Braudel, bu konuda farklı bir görüş ileri sürmektedir. O, bu önemin kaynağını Doğu ile bağlantısı olan İtalya'nın ticari yönden gelişen sahil şehirleri arasında yani orta yerde bulunmasına ve endüstriyel şekilde gelişen tekstil bölgesi Flander'in de yaygın bir buluşma bölgesi olmasına bağlamıştır (Braudel, 1984: 114). İlerleyen dönemlerdeki gelişmelere baktığımız zaman bu görüşün doğru olduğunu söylemek mümkündür.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; Gino Luzzatto, Orta ve Kuzey İtalya'nın uluslararası pazarlar düzenlediği için büyük periyodik pazarlara ihtiyacı olmadığını tartışmaktadır. Çünkü ticari olarak bunlar, sürekli fuarlar olarak tanınan birliklere avantaj sağlamışlardır (Luzzatto, 1958: 149-150).

Burada Luzzatto, Max Weber'in iyi bilinen bakış açısını yani Geç Ortaçağlara kadar uluslararası fuarların pek çok özel ve sürekli kırsal ticari ağlarla yer değiştirdiği şeklindeki fikrini etkilemiş olabilir (Pounds, 1974: 406)

Görüldüğü üzere Troyes ve Provence, XII. ve XIII. yüzyılın en önemli ekonomik noktalarıydı. Bu iki potansiyel nokta, Champagne panayırlarının olduğu önemli merkezlerdi. Buralardaki durum şöyleydi: Burası ne kuzeyde ne de güneyde bulunmaktaydı. Yani Ortaçağlarda ya da şöyle diyelim; buralar, Avrupa ekonomisini en iyi yansıtan ilk ticaret merkezleriydi. Bu ekonomik merkez, yıllardır bu iki bölge arasında bulunmaktadır. Champagne ve Brie'de yıl içinde 6 tane panayır kurulurdu. Bu panayırlar, tüm Avrupa için önemliydi. Ticaret kervanları, Champagne ve Brie'de korunan konvoylar halinde bulunurdu (Lopez-Raymond, 1990: 57).

Champagne'deki en önemli faktör, özgürlük ve hesap motivasyonuydu. Bunlar, düzenli olarak Fransa kralları tarafından düzenli periyotlarla toplanırdı. Tüccarlar için daha uygun dönemler yaratılırdı. Bu fuarlardaki durum, politik değil, para kaynaklıydı. Lordlar,

gümrükteki mallardan "tonlieux" adı verilen vergiler alırlardı. Fuar alanları ve evler kiraya verilirdi. Lordlar, ekonomik türden her türlü maldan alınan lisans ücretlerinden sorumluydular. Ücretler, kontrat yani antlaşma yapıldığı zaman olan satışlardan toplanırdı. Çünkü hatalar da kaydedilmekteydi (Boutiot, 1870: 372).Bu nedenle özen gösterilirdi.

Aşağıdaki tablolar, bu hesap motivasyonuna birer örnek teşkil etmektedirler.

Tablo 1: Champagne fuarlarında vergi alındığına dair toplam liste.

Date	Troyes'deki St. John sıcak fuarı	Troyesdeki St Remy soğuk fuarı	Provinste St. Ayoul fuarı	Provinste St. mayıs fuarı	agny-sur-Marne fuarı	Bar-sur-Aubefuarı	5 fuar için toplam
2 121	-	-	-	-		1 000	-
5 127	300	700	-	8 00		2 000	5 800
5 128	-	-	1000	8 10		1 680	-
7 128	8 00	550	925	-		-	-
8 128	90	480	-	9 90		-	-
6 129	376	1386	1554	1 926	814	2 141	8 383
8-1299	129 60	7 620	100	6 40		1 200	3 320
0 131	00	3 60	450	2 50		7 00	1 760
0 132	50	2 290	-	2 18		-	-
3 132	-	-	-	-		7 05	-
40-1341	b13 80	1 177	155	-	60	2 80	1 152
2-1296 vergi yenilikleri öncesi belirsiz tarihler	129 00-900	8 160	1000 -1100	8 00-900		1 600-1800	4 360-4860

(Bourquelot, 1867:199;Lefèvre,1858:446).

Tablo 2: 1285-1341 Yılları Arasında Champagne Fuarında Ücretlerin Alındığına dair Tam Liste

arih	Troyes'deki St. Jean fuarı	Troyes'deki St. Remy fuarı	Provinste St. Ayoul fuarı	Provinste St. Mayıs fuarı	agny-sur-Marne fuarı	Bar-sur-Aube fuarı
285	-	-	-	-	0	7
287	56	63	55	-		
288	67	86	66	-		
319-20	6 46	16	313	495		26
340-41	9 31	290	209	-		10

(Bourquelot, 1867: 199; Lefèvre, 1858: 446).

Bu tablolaradaki bilgiler, Champagne fuarlarında 1290'ların sonuna kadar fuarda herhangi bir gerileyişin olmadığını açıklamaktadır. Aynı zamanda fuarlar hakkındaki bu nicel bulguları ve tutarlılık analizini birinci alan yani İtalyan ve Provence'e ait noter kayıtlarıyla gösteren, daha önce tartışılan Champagne fuarlarına ait olan mal ticareti, XIII. yüzyılın ikinci yarısında arttı. İkinci alan ise Bapaume otoyol istasyonudur. Burasına 1290'lı yıllarda Flandre'den Fransa'ya ekonomik değeri hacimli olan flemish malları bulunmaktaydı. Fakat 1297'den itibaren düşüşe geçti (Finot, 1894: 56-63; Laurent, 1935: 124-6). Üçüncüsü ise Villeneuve yani Chillon yakınında Cenova gölü üzerinde bulunan ve 1286 yılında her gün 17.2 bales'(balya)den 1022 yılı için 11.6 bales'e, 30 Kasım 1294 yılını izleyen her gün düşen Champagne fuarlarına gelen İtalyan mallarının prensliğe ait yollarından biri olarak bulunmaktadır (Schulte, 1900: 164-5). Son bir nicel yani sayısal gösterge ise Alman tüccarlar tarafından ödenen kiranın Troyes'deki St. Remy fuarında fuar yetkililerine verilen miktarı, 1285'de 35 livre, 1286'da 70 livre, 1320'de 10 livre oluşudur (Schulte, 1900: 165-6; Munro, 2006: 918).

Burada önemli bir yeri olan memurlardan yani Champagne saymanları ya da düzenleyicilerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Onlar, tüccarlara çok aktif bir koruma sağlardı. Tüccarlara XI. yüzyıldan daha önceki zamanlarda da güvenlik konusunda garanti verilir (Lourent, 1935: 258). XIII. yüzyılda ise ticari ilişkiler en yüksek seviyeydi. Champagne panayırlarının her birinde Flanderli kumaşçıların kendi çadırları vardı. Bunlar, kentlere göre gruplara ayrılıyorlardı. Panayır katipleri, Champagne ve Flander arasında durup dinlenmeksizin gidip geliyor ve tacirlerin mektuplarını taşıyorlardı (Pirenne, 2009: 118). Champagne panayırlarının en önemli avantajının İtalyan ticareti ve Flander endüstrisi arasındaki ilişkinin daha önceden kurulmuş olmasına da bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Türk-İslam dünyasında da eskiden beri pazarlarda vergi sistemi vardı. Özellikle de Mekke 'de pazar çevrelerinin sınırlarını geçmek için ihracattaki vergiler, çıkış vergisi, öşür ile meks (pazara üyelik aidatı) gibi ya da 'uşr gibi gümrük vergiler ve yabancı tüccarlara yönelik el-Civarı (bölgesel bir klan için garanti ya da çevresel koruma amaçlı alınan vergi) vergileri alınmaktaydı. Bunlar, aynı zamanda tüccarların daha rahat seyahat edebilmelerini sağlamak içindi (Abdullah Alevi Hacı Hassan, 2008: 466).

Bu konuyla ilgili olarak Türk-İslam dünyasında da durum aynıydı. İbn Haldun, Mukaddime adlı eserinde devlet ile vergi arasında bir münasebet olduğunu söylemektedir. İbn Haldun, devletin yıkılmaya başladığı dönemlerde pazarlarda satılan her şeyden vergi alındığını belirtmektedir (İbn Haldun, 1970: 58-61).

Bunun yanı sıra, pazarlardan alınan vergiden başka, şehre giren ve çıkan belirli eşyadan belirli vergiler alınır ki, şehir vergisinin en önemli kısmını teşkil ederdi. Bu durum, Anadolu'da, bazı sahalarda, uzun süre devam etmiştir (Kayaoğlu,1981: 372).

Ayrıca hukuki olarak yasalar, panayırlara ayrıcalıklı bir konum sağlıyordu. Panayırın üzerinde kurulduğu alan özel güvenlik önlemleriyle korunuyor ve huzurun bozulması halinde ağır cezalar uygulanıyordu. Örneğin Avrupa'daki panayırlara giden herkes, yerel büyük lordun koruması altındaydı. Panayır muhafızları (Custodes nundinarum) düzeni sağlıyor ve burada özel bir yetki kullanıyorlardı. Onların mühürleriyle mühürlenmiş taahhüt mektupları bağlayıcı olarak kabul ediliyordu. Katılımı daha fazla sağlamak için yeni ayrıcalıklar icat ediliyordu. Örneğin Cambrai'de Saint Simon ve Saint Jude panayırları süresince zar atmak ve iskambil oynamak için özel bir izin çıkarılıyordu (Pirenne, 2009: 119).

Pazar yerinde ise asayiş bozmanın cezası ağırdı. Ticaret için asayiş düşüncesi Homeros'a kadar uzanır. Böylece kraliyet koruması altında olan ülkelerde, panayır ve pazar yerleriyle ilişkili özel bir pazar hukuku ve tüccarları yargılama hakkına sahip mahkemeler ortaya çıkmıştır. İngiltere'de bu mahkemelere "Pie Powder Mahkemesi" adı verilir. Bu isim, Normandyalıların tüccarlar için kullandıkları "Tozlu Ayak" tabirinin İngilizce'ye uyarlanmış haliydi. Böylece Ortaçağ kentlerini kurmak üzere mimari mühendisliğin yanında din, hukuk ve standart ekonomik uygulamaların sunduğu çeşitli güvenceler oluştu (Mumford, 2007: 318).

Tüccarlar, bu mahkemelere alınacak kararlara uymak koşulluyla gelmekteydiler. Bu mahkemenin usulü basittir, yargılama çabuktur ve hükümler hemen uygulanmaktadır. Bütün sözleşmeler, borç senetleri veya ödeme vadeleri fuar katibi tarafından resmi olarak damgalanmakta ve bunlar, 30 yıl yürürlükte kalmaktadırlar (Heaton, 1985: 166).

Burada asıl önemli olan panayır dışında taahhüt edilmiş borçlarda ya da işlenmiş olan suçun cezasını çekmede ve müsadere gibi konularda panayıra gelen tüccarlara bağışlıklar sağlanması ve panayırın güvenliği devam ettiği sürece, davaların ve infazların askıya alınmasıydı. Hepsinden daha değerlisi ise, mukaddes kitabın buyruğu doğrultusunda murabahanın yani faiz karşılığı para vermenin yasaklanmasıyla en yüksek faiz oranının belirlenene kadar bu durumun bekletilmesi idi.

Gies&Gies eserlerinde Champagne fuarlarından ve kraliyet topraklarındaki yollardan geçen tüm tüccarların koruma altına alındığından bahsetmektedirler. Ayrıca sonradan Blanche of Navarre, Philip Augustus, 1209'da tüm İtalyan ve diğer yabancı tüccarları koruma altına almıştır. Aralarında güvenilir bir bağ oluşturmuşlardı. Bazen mallarıyla evlerine 3 ay süreyle gitmelerine dahi izin verilirdi (Boutiot, 1870: 357; Baldwin, 1986: 348).

Böylece tüccarların yol boyunca güvenliği garanti altına alınmış oluyordu. Bunlar, özellikle Champagne ve Brie fuarlarında uygulanmıştır. Hatta burada çalışanlara "Guards of Fair" yani "Fuarların Korumaları" denilmiştir (Lopez-Raymond, 1990: 59).

XIII. yüzyılın ortasında bu korumalar, birer güç haline gelmiştir. Fuarların kayıtlarında bulunan antlaşma özetlerinde kontların kendi mühürlерinin yanında onların mühürlерinin de olması bu açıdan dikkat çekicidir (Bautier, 1942-43: 158-162).

Antlaşmadaki şartlara uymayan ve borçlarını ödemeyen tüccarlar suçlu sayılırdı. Yani korumalar hata yapan borçlunun mallarını sınıflandırır ve onları kredi sahiplerinin yararına satarlardı (Bautier, 1942-43: 163).

Bu özelleştirilmiş kurumlar, Champagne ve Brie'de bulunmakta ve işletilmekteydi. Bunlar, fuarların tekeli altındaydı. Bu tekelin ortadan kalkması 1285 yılında gerçekleşmiştir. Özellikle de Fransa kralının hakimiyeti altındaki topraklarda oldu. Bununla beraber fuar kasabaları özel statülerini kaybetmişlerdir. Ve başka yerlere taşınmışlardır. Lyon da bunlardandı. İtalya ve Flander arasında önemli bir buluşma noktasıydı. Champagne fuarlarının çökmesindeki diğer önemli bir faktör de, Flander ile olan politik durumlarıydı. Bu durum, özellikle de Flemish tüccarlarının fuarlara katılmalarının engellendiği zaman ortaya çıkmıştır. Son faktör ise Fransa'ya uğramadan Flander'e ulaşmak için İtalyanlara izin veren bir Atlantik deniz yolunun açılmasıdır (Lopez-Raymond, 1990: 59-60).

Champagne fuarları neden çöktü sorusunun iki açıklaması olabilir: Birincisi uluslararası ticarete altının yerini gümüş madenine bırakması ve para değişimi ve takaslarda bu metallerinde değerlerinde dalgalanmaların olması ve yankı uyandırmasıdır (Bautier, 1953: 143-4). Altının değeri gümüşe göre 1330-32 yılları arasında sudan ve Macaristan altınlarının Batı Avrupa'da hızla artmasıyla birlikte düşüşe geçti. Bu tek başına bu fuarların düşünü açıklayamaz. İkincisi ise İtalya'daki kumaş üretimidir. XIII. yüzyılın sonuna kadar İtalya kumaşı Flandre ve diğer kuzey endüstri merkezlerinden alıyorlardı ancak XIV. yüzyılın başlarında Milanese ve Florentina gibi merkezlerde artık kendi kumaşını üretmeye başlamıştır. Bu nedenle de tüccarlar uzak yerlere gitme ihtiyacı hissetmemişlerdir (Bautier, 1953: 143).

Burada şu akla gelebilir. Şöyle ki neden 1290'lar gibi geç bir tarihe kadar Champagne fuarları hala gelişmeye devam ediyordu? Neden 1315 önemli bir tarihtir?. Bunun açıklamasında pek çok faktörün rolü vardır. Halk otoriteleri tarafından yönetilen Champagne'deki siyasi politikalar, Fransa ve Flander arasındaki çatışmaların Flanders tüccarlarını etkilemesi, İtalyan tüccarlarının fuarlara getirdiği mallardaki yasaklar vb. durumlar bu çöküşü tetiklemiştir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki; Bautier, Fransa ve Flanders arasındaki çatışmaların XIII. yüzyılın sonunda başladığını bu nedenle fuarların çöküşündeki tek neden olamayacağını

belirtmiştir. Bunun sebeplerini de şöyle açıklamıştır: Birincisi fuarlardaki gerileyiş, 1260'larda meydana gelmiş olduğudur; ancak bu çatışmalar, 1297'lerde başlamıştı (Bautier, 1953: 140-2).

Ancak bilinmektedir ki; bu 1260 tarihi pek de desteklenmemektedir. En azından bu çöküşün 1290'larda başladığı savunulmaktadır. Yani 1294 yılında Flemish kumaşının fuarlardaki satış oranının %20'lik kısmını oluşturduğu bu nedenle bu çatışmanın bunda çok etkisinin olamayacağıdır (Bautier, 1953: 141).

Bu bilgi, Bautier'in 1294 yılındaki Siyense şirketine ait fuarlardaki kumaş analizinden gelmektedir (Bautier, 1947: 91-2).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Fransa ve İngiltere arasındaki ittifakın sonunda Fransa ve Flandre arasında 1297'lerde bir çatışma olmuştur. Bunun da bu çöküşe doğrudan etkisi vardı. 2 Ocak 1297'de Lagny fuarının açılışında burası Champagne'nin ilk fuarda Fransızlar, bütün Flemish tüccarlarını tutukladılar, mallarını sattılar ve kraliyet hazinesine bağışladılar. Flemish tüccarları 1297'den itibaren olan Champagne fuarlarının beşine katılmadıkları gibi uzakta kalmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Ypres'deki Flemish kasabasının sonuç olarak o yıl içerisinde 26.000 livre kayıpları olduğu tahmin edilmektedir. Bu tüccarlar, borçlarını ödeyene kadar bu fuarlara katılmaları yasaklamıştır. Flemish ticareti, Fransa'nın diğer bölgelerine yönelmiştir (Laurent, 1935: 121-3; Bautier, 1953: 61). Laurent, 1297 yılını Frank-Flemish ticari ilişkilerinin kara yılı olarak tanımlamaktadır (Laurent, 1935: 122). Bu durum, daha önce gösterilen tablo-1 de görülmektedir.

Bunun yanı sıra tüccarlar, azizlerin kutsal günü olan Tousaint'e ve St.Ayoul'a kadar alım ve satım işlerini bitirip geri dönerlerdi. Fuarların kurulum tarihleri konusunda da pek çok çelişkiler vardır. Bunun sebebi de tüccarların bu kadar uzun yolu nasıl kat edip de buralara ulaşmış olmalarıdır. Ancak bu durum yerel, bölgesel, uzun mesafe ticareti ve tüccarlara ayrılan zamanla alakalıydı. Fuarlar, tüccarların gelmesine 8-10 gün kala kurulurlardı. Kumaş ya da dokuma fuarları açıldığı zaman o kasabada ateş yakılırdı. Buna *hare* yani "yabani hayvan" denirdi. O zamana kadar hiçbir kumaşın satılmasına izin verilmezdi. Resmi olarak 10 gün boyunca devam eden dokuma fuarında başka hiçbir işe izin verilmezdi. Bu durum, açıkçası fuarın kalbiydi. Çünkü burası Flander gibi uzak mesafelerden gelen tüccarları içermekteydi. Flander'den gelen tüccarlar, işlenmiş mallarını İtalya'da ve Yakınoğu'da satmak için getirirlerdi ve İtalyan tüccar bankerleri, Alplere doğu ürünlerini takas etmek için getirirlerdi. Hare'den 11 gün sonra deri ve kürklerin satımına izin verilirdi. Bir sonraki gün baharat gibi yerli ürünlerde ticaret yapılırdı. Dokuma kumaş, yabancı tüccarların en önemli ürünü iken bankerlerin varlığı ve para değişimi de gerekiyordu (Lopez-Raymond, 1990: 61).

Bunların çalışmaları kumaş satımının sonlanmasından bir ay sonra da devam ederdi. Onlar tedavülü yeniden düzenlemek, öncelikle yabancı tüccarların kendi birliklerindeki fuarların faturalarına kredi açmak, borçları yeniden ödemek ya da üçüncü döneme aktarmak vb. işleri yapmak durumundaydılar. Yaklaşık olarak 52 gün boyunca fuarla ilgilenenlere bir sonraki fuara hazırlık yapmaları için ek süre verilirdi (Lopez-Raymond, 1990: 62).

Bunlara benzer durumlar özellikle Basra'daki çarşı (pazar)larda da görülmekteydi. Satıcılar, pazarlarda yerlere hasırlar sererler ve mallarını burada sergilerlerdi. Buna alışkındılar; çünkü ilk zamanlarda etrafta hasırlar yaygınlaşmamıştır. Vaki'ye göre bir satıcı en azından güneş batana kadar seçtiği herhangi bir yerde veya yapabildiği çarşıda mallrını göstermek ister. Bazı kaynaklarda bazen muhtesibler o dönemlerde denetleme yapmak için de buralara geldikleri anlatılmaktadır. Hatta bazı küçük satıcılar dükkan önlerinde yer kiralamışlardır. Bu çarşı pazarların Batı'dakilerden farkı, barakaların ve dükkanların demir korumalarının olmayışıdır. Tüccarlar mallarını korumak için hasırlarla örtmüşlerdir. Kilit kullanımları ve de kamış tabakalarla korumalar daha sonra gerçekleşmiştir (Naci-Ali, 2008: 643). Burada şunu da belirtmeliyiz ki; Basra pazarları diğer pazarlar gibi temiz olmayıp oldukça kirliydi (Naci-Ali, 2008: 644).

XII. yüzyıla gelince bu dönem, özellikle ticaret açısından Avrupa için önemlidir. Yıl içinde kurulan 6 fuar oldukça önemlidir. İki fuar Troyes'te, iki tane Provence'de, bir tane Lagny'de ve bir tane de Bar-sur-Aube'de kurulmuştur. Champagne'de ocak ayı ile ekim ayı arasında mutlaka bir fuar kurulurdu (Heaton, 1985: 167). Bu artık bir gelenek haline gelmiştir.

Görüldüğü üzere tüccarlar, ticarete önemli bir yere sahiptiler. Pazar ve panayırların en önemli unsuru olan tüccarları şöyle sınıflandırabiliriz (Lopez- Raymond, 1990: 62.):

1. Yabancılara hizmet sağlayan yerli tüccarlar kadar fuar kasabalarından da olan yerli tüccarlar.
2. Yaklaşık olarak 60 şehirden olan tüccarları içeren ve "17 şehrin Hanse"si olarak da adlandırılan (bir kent konfederasyonu olan Hanse içinde birleştirilmiş olan Fransız ve Flemish kasabalarından olan tüccarlar.
3. Champagne bölgelerinin batı ve güneyindeki Fransız şehirlerinden olan çeşitli tüccarlar.
4. Toskanya'nın içteki şehirlerinden olan Venedik ve Cenova limanlarından olan kuzey İtalya şehir devletlerinden olan tüccarlar.
5. İspanya, Portekiz, Almanya, İngiltere, Scotland gibi daha Avrupalı olan ve birlik haline gelmemiş tüccarlar.
6. Doğu'dan olan (Yunanistan, Kıbrıs,Suriye, Girit)tüccarlar.

Bu grupların her biri fuarlara farklı birlikler halinde gelirdi. Takas sisteminde farklı bir rol oynarlardı. Uzun mesafe ticaretinde tüccarlar, üretimin artmasında önemli rol oynarlardı. Bu, özellikle Troyes ve Provence'de ortaya çıkmıştır. Bu fuarlar, pek çok kişinin şehre yerleşmesini sağlamıştır. Bunu da tarihçi Chapin (1937:53) şöyle tasvir etmektedir:

"Provence'de coğrafi şartlar, kumaş endüstrisinin gelişimi için uygundu. Yün Brie platosu gibi yerlerde bulunan koyunlardan sağlanırdı. Gerçekte koyun ve yün satışındaki artış dini kurumların temel gelir kaynaklarından birini oluşturmaktaydı" (Lopez- Raymond, 1990: 63).

Orta Asya ve İran coğrafyasında kurulan pazar ya da panayırlar, genellikle ekonomik etkinliklere hizmet ederken; Anadolu'da Selçuklu dönemi panayırlarından Yabanlu Panayırı orduların toplanma yeri olarak da kullanılmıştır (Özcan, 2006:207). Bu oldukça dikkat çekici olup, pazar ve panayırların kullanım amaçlarının coğrafyaya göre değişiklik gösterdiğini vurgulamaktadır.

Yukarıda bahsedilen Yabanlu panayırı, bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre, Güney Rusya'dan Sinop-Kayseri- Elbistan yoluyla Suriye'nin büyük ticaret kenti Halep'e ulaşan Kuzey-Güney uluslararası ticaret yolu üzerinde, Kayseri yakınlarındaki Karahisar ovasında kurulmuştur (Sümer, 1985: 11-24; Sümer, 1993: 13; Özcan, 2006: 209).

Bu konuyla ilgili olarak, M. Brunswig'in bu konudaki çalışmaları sırasında çözemediği bir sorundan kaynaklarda şöyle bahsedilmektedir. Bu sorun, haftalık pazarlarla değil, belli zaman aralıkları ile tekrarlanan büyük köy panayırları ile ilgiliydi. Türkçe "Panayır" kelimesi, Yunanca'daki "panagyris"dir. Bizans İmparatorluğunda XII. yüzyıldan beri fuarların yapıldığı binmektedir. Fakat bunlar, Helen ya da Helenleştirilmiş topraklarda çok daha öncelerinden beri yapılmakta olmalıydılar. Bunlar, dinî Haç merasimleri ile birleştirilmiştir bu nedenle de adları "panagyis" dir. Diğer taraftan bir gelenek daha biliyoruz ki, bu, helenik değildir. Anadolu'ya hastır, ya da Selçuk Türklerinden gelmedir. M. Brunswig'in Osman Turan' dan öğrendiği gibi bu panayırlar, XIII. yüzyıldan beri mevcuttur ve içlerinden bir tanesi özel bir önem taşımaktadır ki, buna Orta Anadolu'da Yabanlu Pazarı deniyordu. Yani Doğu ve Uzak Doğu örneklerine göre açık havada kurulan, Bozkır Pazarı ya da "sahra pazarı" da denilebilir (Lewis, 1955: 176).

Bu Yabanlu Panayırı, ekonomik etkinlikler açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda Güney Rusya ve Kırım gibi kuzey ülkelerinden gelen köle ve cariyeler ile kürk ve deri gibi ürünlerin, Hindistan, Çin, Kıbrıs, Suriye, El-Cezire, Bizans ve Venedik gibi farklı ülkelerden gelen atlas, diba gibi değerli kumaş ve baharatlar ile Anadolu'da Germiyan bölgesinde yetiştirilen kaliteli cins Türkmen at ve katırlarının takas yoluyla satıldığı bir merkezdi. Arap, Acem, Tatar, Yahudi ve Latin çok sayıda yerli-yabancı tüccarlar Yabanlu pazarına katılmışlardır (Sümer, 1985: 16). Selçuklu döneminde Yabanlu panayırı'nın uluslar arası anlamda önemi fazla olmakla birlikte, Yabanlu panayırı ile Avrupa'daki Champagne panayırı birbirine benzemektedir.

Bunların yanı sıra, Selçuklu dönemindeki üretim ve dağıtım sistemi ya da coğrafi geçiş noktalarında kurulmuş bölgelerarası ticaret potansiyeline dayalı olarak vakıf yoluyla gerçekleştirilen ekonomik-askeri işleve sahip kervansaray yapıları ile gelişen, temel işlevi bölgesel ticaret merkezi olan Ziyaret pazarı, Yabanlu pazarı, Yılgun pazarı gibi pazar ya da panayır yerleşmeleri "açık kent" olarak adlandırılabilir (Özcan, 2005: 184-185).

Ancak Özcan'a göre, bu yerleşmelerin Amasya veya Tokat ya da Çorum gibi diğer açık kent yerleşmelerinden temel farkı savunma işlevini üstlenmiş ve yüksek bir yerde kurulmuş kalelere sahip olmamasıdır (Özcan, 2005: 184-185). Bu farklılıktan dolayı Selçuklu dönemi pazar ya da panayır yerlerinden gelişen yerleşmeler A tipi açık kentler olarak tanımlanmaktadır. A tipi açık kentlerin mekânsal kurgusu, savunma unsurundan çok ekonomik etkinliklere göre biçimlenmiştir. Dolayısıyla pazar ya da panayır yerleşmelerinin tipolojisi üzerinde temel etken kale ya da surlar gibi askeri yapılar değil de daha çok kervansaray ya da hanlar gibi ekonomik ve savunma unsuru olarak da işlev üstlenebilen yapılardır. Selçuklu döneminde Akça Derbend, Yunus Derbendi, Göksu Derbendi ya da Irmaksu Menzili, Zincirli Menzili, Gedük Menzili, Obruk Menzili veya Kılıç Aslan Ribâtı, Pervane Ribâtı, Kesikköprü Ribâtı gibi yer adlarının varlığı, kervansaray yapılarının Selçuklu dönemi Anadolu ulaşım sisteminin ötesinde savunma sistemine de hizmet ettiğini düşündürmektedir (Özcan, 2006: 213). Bu yapıların özelliklerini yansıtan en iyi örnekler şu eserlerde bulunmaktadır (İbn Bibi, 1996: I/134, 140, 198, 421, II/81, 114, 435; Aksarayî, 2000: 86, 218; Anonim Selçuk-Nâme, 1952: 37; Abu'l Farac, 1945: 600).

Bu dönem panayırlarında daha az görülen savunma kalelerine Avrupa'da daha önce bahsetmiş olduğumuz gibi ticaretteki birinci önemli unsur olarak güvenlik konusunu ele aldıklarından dolayı daha fazla rastlanmaktadır.

Bu bilgilerden yola çıkılarak, Selçuklu pazar ya da panayır yerleşmelerinde, Selçuklu devlet görevlilerince vakıf yoluyla yaptırılan kervansarayların yapısal olarak savunma işlevi de üstlendiği söylenebilir. Dolayısıyla Özcan'ın verdiği bilgilere göre, Anadolu pazar ya da panayır yerleşmeleri, Ortaçağ pazar yerleşmelerinin yerleşim sürecine benzer nitelikte, Orta Asya ve İran Türk-İslam kültür mirasının etkisinde Selçuklu egemenliğindeki Anadolu coğrafyasına uyarlanmış ekonomik işlevlerin daha önemli olduğu bir yerleşim tipolojisi olarak değerlendirilebilir (Özcan, 2006: 215).

Bölgesel nitelikli bir pazar olan Ziyaret pazarı ise, ekonomik etkinlik düzeyi açısından incelendiğinde; İlhanlılar döneminde Kırşehir emiri Caca Oğlu Nur el-Din tarafından yaptırılan bezzâzlar hanı ile bezzâz (bezciler), haffâf (kunduracılar), kassâb (kasaplar) ve hazzâin (çömlekçiler) gibi çeşitli esnaf gruplarının Ziyaret pazarı içinde bulunmuştur (Ocak, 1978: 162-164; Özcan, 2006: 210; Kayaoğlu, 1981: 371).

Selçuklu döneminde pazar ya da panayır yerleri, Selçuklu Sultan ya da emirleri tarafından örgütlenen yapı faaliyetleri ile geliştirilmiştir. Diğer taraftan, İlhanlı döneminde yaklaşık 14.000 dinar vergi geliri olduğuna dair bilgilere dayanılarak, Ziyâret pazarı'nın Orta Anadolu bölgesinin mal ve ürünlerinin alım-satımının yapıldığı bölgesel nitelikte bir ticaret merkezi olduğu söylenebilir (Togan, 1931: 25; Özcan, 2006: 210). Bu durum daha önce de

bahsettiğimiz gibi Şarlman ve oğlunun bu alandaki çalışmaları desteklemesi durumuyla benzerlik göstermektedir.

Selçuklu dönemindeki bir diğer önemli pazar yerleşimi ise, Selçuklu başkenti Konya ile Bizans başkenti Konstantinopolis (İstanbul) arasında uzanan Doğu- Batı uluslararası ticaret yolu üzerinde kurulmuştur. Burası, Selçuklu sultanı I. Alâaddin Keykubad döneminde kaplıca ve hamam gibi sağlık kurumlarının yaptırılması ile sağlık merkezi niteliği de kazanmış olan Yılğın pazarı'dır (Özergin, 1959: 143; Kayaoğlu, 1981: 371; Turan, 1970: 169; Turan, 1980: 169; Turan, 1998: 368; Özcan, 2006: 210).

Tük-İslam dünyasında sadece yerel değil; aynı zamanda uluslararası anlamda da önem kazanmış Yabanlu, Yılğın ve Ziyaret panayırı dışındakiler çoğunlukla yereldir. Bunların yanı sıra Avrupa'da bulunan 100 kadar fuardan bazıları yalnızca yerel olarak tanınırken, bazıları da geniş bir üne kavuşmuşlardır. Bilinenlerin dışındaki en önemli fuarlardan Paris yakınındaki St. Denis fuarı, ilk defa 629 yılında kurulmuş ve VIII. yüzyıldan itibaren şarap alım satım işlerini yürütmek üzere gelen kuzeyli tüccarlarca ziyaret edilmeye başlanmıştır. Bu panayır, Merovenj dönemine kadar uzanmakta olup, Ortaçağların tarımsal dönemi boyunca tek başına varlığını sürdüren bir panayırdır (Pirenne, 2009: 115). IX. yüzyıldan itibaren Novgorod kürk fuarı olarak üne kavuşmuştur. 1100'lü yıllardan itibaren de Lombardiyalılar, Flaman fuarlarını ziyaret etmeye başlamışlardır. Venedik'teki Noel fuarı uygun Muson rüzgarlarının keşfi sayesinde Hindistan'dan getirilen yeni baharat arzıyla ünlüdür. İngiltere'deki Sturbridge fuarı, 3 hafta boyunca devam etmekteydi. Burada İngiliz yün ve kumaş tüccarları, Doğu ürünlerini getiren Venedikliler ve Cenevizliler, kumaş ve madeni eşya satan Flamanlara, şarap getiren İspanyollar, Fransızlar, Rumlar ve Hansalılarla buluşmaktaydılar (Heaton, 1985: 167).

Bu fuarlarda tüccarlar arasında farklı bir bağ oluşmuştu. Chapin bunlardan şöyle bahsetmektedir:

"1223 yılında Thibaut IV (Blois kontu), Provence'teki Bourgois' deki kontun dışındaki bir kişinin kumaş yapımı için Provence şehrine insanların gelmesinin yasaklanması kararını vermiştir. Örneğin vesayeti altında olan serf ya da şehir sakini gibi. Orada feodal şehirlerde sığınak arayan pek çok göçmen oluşu hem feodal hakları ve hem de burjuva iş dünyasını korumak için açıkçası bir teşebbüstü" (Lopez- Raymond, 1990: 63).

Troyes, ekonomide önemli rol oynamaktaydı. Daha önce bahsettiğimiz gibi hem ticari hem de finansal fonksiyonlar açısından oldukça önemli bir merkezdi. Feodal lordlar endüstri uzmanları ve finansörler arasındaki çizgi daha az keskindir (Abu-Lughod, 1989: 64).

1242'den sonra Troyes, kendi kendini yönetmek zorunda kalmıştır. Buranın 12 kişilik bir konsili vardı. Fakat bu konsilin 1317'e kadar çalıştığına dair bir bilgi bulunmamaktadır (Boutiot, 1870: 383). 1270'li yıllarda Thibaut V, Champagne ve Brie şehirlerinin kralı gibi davranılmasını söylemiştir. İşverenler ve tüccar bankerleri arasındaki bu durum, giderek genişlemektedir. Her zanaatkar, ayrıca birer tüccardı (Gies and Gies, 1969: 77) ve bu sistem, XIII. yüzyılda azalmıştır.

Troyes tüccarları önce kendi paralarını yatırırlardı ve daha düşük fiyatta olanı satın alırlardı. Sonradan sırasıyla dokumacıları ve istediği dokuma türünü tedarik ederdi. Teorik olarak o, ham yünü bizzat dokumacılar satar ve bitmiş yünü satın alırdı; fakat o, genellikle aynı dokumacıdan satın alırdı ve bir yün tüccarı kasabadaki bir fabrikayı işletirdi (Gies and Gies, 1969: 100).

Troyes ve Provence'in tekstil endüstrisi, açıkçası ihracat içindi. Tüccarların çoğu, uzağa gitmezlerdi. Onlar kendi kumaş maddelerini fuar tüccarlarına satarlardı. Özellikle de Avrupa ve Yakındoğu'da 1230'dan itibaren Provence kumaşlarından bahsedilmektedir. 1248 yılında Provence dokumaları Marsilya'dan Messina ve Acre'ye gönderilirdi. İki Florantine tüccarının (Nisan 1277, Paris'te karşılaşan) bağlantıları dahi bulunmaktadır (Chapin, 1937: 44).

Bu şekilde, yünlü kumaşlar dahi, Yakınoğu'ya ulaşmıştır. XIV. yüzyılın en belirgin kaynağında Balducci tarafından yazılan "La Pratica della Mercatura" adlı eserde Champagne ketenlerinin Konstantinopolis'te satıldığından bahsedilmektedir. Burada Troy ölçümleri (hala kullanımda) kullanılmıştır. En azından Acre, İskenderiye, Kıbrıs ve Tunus'da da görülmüştür. Champagne daha erken dönemde Ortadođu ile bağlantı kurmuştur. Bu durum, bizi şaşırtmamalıdır. Bu bağlantı şöyle gerçekleşmiştir: Champagne Kontu Henri (Liberal), Haçlılara zamanının çoğunu harcamıştır. Kudüs kraliçesiyle evlenmiştir ve hatta XII. yüzyılın sonunda orada kral olmuştur (Lopez- Raymond, 1990: 65).

Kentlere gelince bunlar da ticari alışveriş merkezi işlevi görmüşlerdir. Ticareti uzun süre bu lüks ürünler yani kumaş, çivit ve baharat üstlenmiştir. XII. ve XIII. yüzyıllarda Champagne fuarları bu işlerin yapıldığı en önemli merkezlerdi. İtalya ve Kuzey Almanya kentleri de önemli merkezlerdi. Venedikliler, Pizzalılar, Cenevizliler, Amalfililer, Astililer, Milanolular, Sienalılar, Floransalılar olmak üzere İtalyanlar, Amien ve Arrageliler gibi önemli konfederasyonlar vardır. Zamanla Champagne fuarlarına ulaşmak için deniz yoluyla uygun bir yol da geliştiren Hansalılar da vardır (Samhaber, 1963: 104-106).

Böylesi tüccar birliklerinin etkisiyle gelişen kentlerde de değişimler vardı. Zaten yeni Ortaçağ kentinin ilk belirtilerinden biri, VIII. ve XII. yüzyıllar arasında pazar yerinin Forum'dan, daha güçlü bir savunabilirliğe sahip olan Capitolinum Tepesine aktarılmasıydı. Pazar yeriyile birlikte kent idaresi de ortaya çıkmıştır (Lewis Mumford, 2007: 308).

Ayrıca kasabalar, XVII. yüzyıldaki Hansa şehirleri listesinde ortaya çıkmaktadır. 1206 yılına kadar burada 60 tane üye bulunmaktadır. Bazıları da Londra'daki Hansa birliğine bağlıydılar. Fransız tüccarlar, fuarda farklı mallar da satarlardı. Burgundy, bunlardan biriydi. Languedoc gibi uzak yerlere de ticaret yaparlardı (Lopez- Raymond, 1990: 66).

Batı Avrupa'dan sonra Anadolu'da Selçuklu dönemine tarihlenen diğer önemli pazar yerleşmeleri de şöyle adlandırılmaktadır :

- Selçuklu döneminde Sinop yöresindeki Uzunova yaylasında her yıl ekim ayında kurulan yaklaşık üç hafta süren Boyâbâd Panayırı (Başoğlu, 1980: 27; Gordlevski, 1988: 166; Özcan, 2006: 211).
- Konya'nın kuzeybatısında kurulan Alâmeddîn-i Bazârî/Alâmeddin Pazarı (Turan, 1970: 169; Kayaoğlu, 1981: 371; Turan, 1990: 109; Merçil, 2001: 159; Özcan, 2006: 211).
- Konya-Burdur kervan yolu üzerinde kurulan Pınar Pazarı (Crane, 1993: 38; Duymaz, 2001:281-288; Naza-Dönmez, 2003: 128-129; Özcan, 2006: 211).
- XIII. yüzyılda Bizans-Selçuklu sınır bölgesinde Tunguzlu-Konya arasında uzanan Roma dönemi ticaret yolu üzerinde kurulmuş olan Karahöyük Pazarı ile hububat merkezi İskîyân/İskoyân Pazarı (Ramsay, 1960: 46,146; Baykara, 1990: 1097-1103; Özcan, 2006: 211).
- Çankırı yakınlarında Yapraklı yaylasında yılda bir kez eylül ayında kurulan Yapraklı Panayırı ile Niksar yakınlarında kurulan Ayvas Panayırı (Özcan, 2006: 211).

Doğu dünyasında da görüldüğü gibi tüccarlar geldikleri yerleri yani panayır yerlerini ve onların kurulduğu şehirlerdeki her şeyi paylaşırlardı. Başlangıçta farklı kasabalardan gelen tüccarlar, değişik amaçlar için toplanırlardı. Bu tüccarların fuarlara geliş amaçları da farklıydı. Bu amaçları şöyle sıralayabiliriz: İlk olarak güvenliklerini temin ederek fuarlara konvoy halinde seyahat etmek için katılırlardı. İkinci olarak ticaretin kimlik ve beğenilen terimlerini içeren şekilde çok milletli olarak hareket ederlerdi. Üçüncü olarak büyük kasabalardan olan tüccarların kendilerine ait öğrenci yurtları stok yerleri ve tüccar salonları olmasına rağmen küçük kasabalardan olanlar personellerini niteliklerini hamallarını ve katiplerini paylaşırlardı (Lopez- Raymond, 1990: 66). Böylece buralarda kentleşme belirtileri başlamış oluyordu.

Benzeri bir durum yine Doğu dünyasında da görülmekteydi. Bir kervansarayın bulunduğu yerin çevresinde önce dahili sonra da kervansaray surlarının dışına taşan bir sosyo-ekonomik hayat şekillenmeye başlıyordu. Mesela; Tokat ve Zile arasında, Sivas'dan Karadeniz limanlarına giden büyük yol üzerinde bulunan Pazar hanı ile Azine pazar hamamı gibi hanların isimleriyle buralarda birtakım pazar (panayır)lar ve bunun neticesi olarak da bazı kasabaların meydana geldiği bilinmektedir (Sönmez, 2007: 312).

Bu noktada "Portus" teriminden de bahsetmek yerinde olacaktır. Pazar ve panayırları oluşturan bu tüccar grupları, XIII. ve XIV. yüzyılda şekil değiştirmiştir. Bu şekil değişimini Avrupa'daki örneklerle şöyle anlatabiliriz. Bir portus (burg) ile pazar yada panayır yeri arasındaki fark şöyledir: Pazar ya da panayırlar satıcı ve alıcıların belli aralıklarla bir araya geldikleri yerlerdi. Ancak portus sürekli bir alım-satım yeri, aralıksız bir gidiş-geliş merkeziydi. VII. yüzyıldan sonra Dinant, Huy, Valenciennes ve Cambrai, Portus'ü olan yerlerdi. Bunun sonucu olarak da bu kentler, aktarma noktalarıydı. VIII. yüzyıldaki ekonomik gerileme ve İskandinav istilaları doğal olarak bu kentlerin ticaretini yıktı. Eski portus'un yeni bir yaşam kazanması ya da Bruges, Ghent, Ypres, St.Omer ve başka yerlerde de yeni portusların kurulması, X. yüzyılda gerçekleşmişti (Pirenne, 2000: 108).

Bu kadar geniş bir işgücü yelpazesine sahip olan fuarlar, belli bir süre sonra düşüşe geçmiştir. XIII. yüzyılın ortalarına kadar Champagne fuarları Avrupa ticareti için çok önemli bir merkez oluşturmuştu. Ancak büyük ticaret merkezleri sadece Fransa değildi. Aynı zamanda alçak ülkeler denilen İtalya, İngiltere, Scotland, İskandinavya, Almanya gibi ülkeler de bunların arasındaydı.

Zamanla bu pazar ve panayırlar zayıflamaya başlamıştır. Özellikle İslam dünyasında bu durum X. yüzyıldan itibaren açıkça görülmektedir. İslam dünyasının en önemli çarşı pazarlarından olan Basra çarşısı o dönemlerde Zenci ve Karmati ayaklanmaları gibi politik alandaki sorunlardan dolayı azalmaya başlamıştır. El-Makdisi Basra'daki çarşısı el-Kellâ, el-Kebîr (Büyük Pazar) ve Bâbu'l-câmi' yani Cami kapısı pazarı olarak adlandırmaktadır. Ancak Nasır-Hüsrev ise bu pazarları farklı isimlerle vermektedir. Şöyle ki; Huza'a çarşısı, Osman çarşısı ve de Kaddahin çarşısı olarak adlandırmaktadır. Birinci pazar sabahları, ikinci pazar öğlen üçüncü Pazar ise akşamları açık tutulurdu (Naci-Ali, 2008: 645). Ayrıca saman satıcıları pazarı, el-Attarin çarşısı gibi ilaç ve parfüm pazarları ve de es-Saydallanin denilen eczacıları pazarı, el-Verrakin yani kağıt pazarı gibi malların çeşitlerine göre pazarların isimleri de değişiyordu. El-Kella çarşısında büyük tonajlı gemiler ve botlar vardı. Burası el-Allafin gibi yem satıcıları pazarlarını da içermekteydi (Naci-Ali, 2008: 651-652). Babu'l Cami çarşısı ise alt çarşısı da yani şarap, un ve et satıcılarını da içeren geniş bir çarşıydı. El-Kebir pazarının ise en önemli özelliği şehirde para bozmak için kullanılan 3 pazardan biri olmasıdır. Buranın bir diğer önemli özelliği de Ortaçağ boyunca Basra ile özdeşleşmiş olan cam ve bakırcılar çarşılarını da içinde barındırıyor olmasıdır. Ayrıca Basra, kumaş üretimiyle de ünlü olduğu için el-Bazz denilen kumaş satıcıları pazarlarını da içermekteydi (Naci-Ali, 2008: 653-654).

En önemli özellikleriyle bahsettiğimiz Champagne fuarları, Doğu ve Güney Avrupa'nın mallarının satıldığı fuarlardı. Bu fuarlar, XIV. yüzyılın dönemecinde önemini kaybetmiştir. Özellikle Frankfurt, Leipzig ve Scania (Danimarka)'dakiler, ticaretin merkezleri haline gelmişlerdir. Hatta devamında kuzeyde özellikle madencilik ve üretim alanında fark edilir bir gelişme yaşanmıştır (Kirchner, 1961: 241).

Dikkat edilirse VII. yüzyıldan itibaren hem sayıca artan hem de mekan olarak genişleyen fuarlarda XIII. yüzyıldan itibaren bir düşüş söz konusudur. Fuarlar, neden önemini kaybetmeye başladı. Bu sorunun cevabını şu nedenlere bağlayabiliriz: (Lopez- Raymond, 1990: 70):

1. Tüccarlar arasındaki politik ayrılıklar.
2. Champagne'nin rekabet üstünlüğü altında kalan Fransa ile olan birleşme.

3. Bruges içindeki kuzeydeki büyük tekstil kasabaları ve Cenova ve Venedik'in İtalyan limanları arasındaki direkt deniz bağlantısı özelliğini taşıyan Atlantik'te donanmaya izin veren İtalyan gemi şeklinin daha büyük ve yeni olması (Munro, 1977: 250-252).

4. Avrupa'nın büyümesini yavaşlatan kara veba. Güney Fransa ve İtalya'nın nüfusunun azalmasına neden olmuştur.

5. Flander'in bağımlılığını azaltan İtalya'daki endüstrileşme.

6. İş dünyasındaki değişimler ve tüccarların seyahat etmekten vazgeçmesi karşılıklı esaslarına göre iş yapmaları istenmekteydi.

Fuarların zayıflamasına sebep olan bu faktörler aslında önceden de görülmeye başlanmıştı. 1262 yılına kadar Flemish tüccarları, fuarları boykot ettiler. Asıl dönüm noktası denilen olay, 1285 tarihinde gerçekleşmiştir. Fransız kral Philip, tahtın mirasçısı oldu ve zaten 1274 yılında Navarre krallığını koruması altına almıştı. Champagne ve Brie ülkelerinin sol ilhaki böyle oldu. III. Henri'nin küçük halefi kızı Jeanne'nin lehine olacak şekilde Champagne ve Brie ülkelerini işgal etmiştir. O, Philip ile 1284 yılında evlenmiş ve bir yıl sonra Fransa kralı olmuştur. Böylece Champagne'nin bağımsızlığının son parçası da ortadan kalkmış oldu. 1302-1304 yılında Flemish tüccarlarının fuarlarda etkinliği vardı. 1315 yılında onların katılmaları da yasaklanmıştır. Onların tekrar gelmesine izin verildiği zaman ise dış alım vergilerinde sürekli artışlar oldu. Ayrıca monarşi, Champagne ve Brie'yi bitirdiği anda, Fransız devleti fuarlara İtalyan tüccarların katılımına sınırlamalar getirdi (Lopez-Raymond, 1990: 71).

Bunun benzeri uygulamalar Doğu dünyasında da vardı. Gerek mahalli ihtiyaç için şehrin içinde veya dışında kurulan pazarlar, gerek daha geniş bir mübadele ihtiyacını tatmin eden panayırlar devletin himayesi ve kontrolü altındadır. Devlet bütün bu muamelelerden belirli bir vergi alır. Bilhassa panayırları göçebelerin veya eşkiyaların baskılarından korumak için oldukça önemli bir askeri kuvvet hazır bulundurulurdu (Kayaoğlu, 1981: 372).

Hem Doğu'da hem de Batı'daki bu durum, özellikle Avrupa'da 1277 yılına kadar iyi bir şekilde devam etmiştir (Braudel, 1984: 114). Bruges ile olan denizyolu bağlantılarının 1297 yılına kadar devam etmesine rağmen (Braudel, 1973: 313; Munro, 1999: 3).

Deniz, zamanla daha değerli hale geldi ve Cenova örneğini Venedik izledi. Görüldüğü kadarıyla bunlar, Champagne fuarlarında büyük bir taraf değillerken ticaret sektöründe çok önemli bir yer edindiler ve tüm bunlar doğal olarak fuarlarda zayıflamaya neden oldu (Lopez-Raymond, 1990: 71).

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; XIV. yüzyılın demografik krizinin en iyi bilinen etkisi, günlük ürünlere olan talebin artışında olduğu gibi sınırlı harcamadan aşırı harcamaya olan dönüşümdür. Mevsimsel denilen fuarlar, 1350'den sonra artmaya başlamıştır. Bunun için pastoral bölgeler, tahıl yetiştirmek için aşağı ülkelere yeniden dağıtım yapılmıştır. Burada en ilginç olan fuar, Çiftlik hayvanları fuarı olup bu fuar ise aşağı ve yukarı ülkelerin hepsinde vardı. Örneğin Kuzey Lombardiya'da çiftlik hayvanları fuarları, at tüccarlarını cezbeden yeni fuarlar yani Swiss Canton'un içinden çıkmıştı. Ayrıca Piedmont, Veneto ve Güney Lombardiya'da vardı (Blanchard, 1986: 428-31; Mira, 1955: 96-99).

Kuzeydoğu Sicilya'daki Randazzo ve Nicosia fuarları çiftlik hayvanlarını adanın doğu yarısına ve Calabria ve Puglia'nın güney bölgelerine doğru yeniden dağıtmışlardı. Orta İtalya'da Abruzzi'deki Lanciano fuarları, dışarıya ihracat yapılan domuz, sığır ve koyunun ana bölgesel ticari olayıydı. Kent ve kırsal alanlardaki bu karmaşık kırsal ve kent fuarları, Orta-Batı Almanya'da ve aşağı ülkelerdeki sığır ticaretini de yönetiyorlardı (Epstein, 1992: 7).

Çiftlik hayvanları fuarları sık sık kurulurdu. Cenevre dağı aşağısında Briançon'a ait 3 fuar, papanın 1378 yılında Roma'ya dönüşünden sonra Aignon'dan gelen isteğiyle ödüllendirilmişti. 1378 yılında Piedmont Cenova ve Batı Lombardiya'nın ticaretinin bir kısmını ele geçirmişti. 1380'lerde ise Briançon, tek başına Alp'lere karşı her yıl 7000 koyun satmaktaydı.

Bu fuar, 1440'larda çökmeye başlamıştır. Çünkü XV. yüzyılda fuarın sınırları güneye kaydı. İtalya'ya doğru daha iyi yollar yapıldı. Hatta bayilikler oluşturuldu (Epstein, 1992: 8).

Sisteron kasabasında 1352, 1378 ve 1400 yıllarında çevre yerlere hayvan satmak için 3 defa fuar kurulurdu. Diğer bölgesel fuarlar, Mons (Bergen-op-Zoom), Romorantin, Courmesmin, Chalon (Fransa'da), Austria'da Petronell, İngiltere'de Coventrey ve Colchester, orta kalitede yün ya da ketenin satıldığı pazarlardır (Epstein, 1992: 8).

Fuarların çoğu genelde iki büyük bölge arasında büyüdü. 1350 ve 1499 yılları arasında yarım ve iki yüzyıl boyunca var olanlar ile kıyaslandığında 88 tane büyük pazar yapılmıştır. Bununun 40 tanesi 1450'den önceydi (Epstein, 1992: 8).

Sicilya için 1392 ve 1499 arasında 50 yeni fuar bayiliği ve 69 fuar ise ilk kurulduklarında vardı. Naples krallığı için XV. yüzyıl boyunca 29 yeni fuar bayiliği kurulmuştur ve bunların 113 tanesi ise ilk teyitlerdir. Bunlar 1350'den önce Sicilya'daki 12 yeni bayilik ve 27 ilk teyit ve Naples'deki 35-30 ile kıyaslandığında oldukça önemlidir. Ekonomik olarak daha dinamik alanlar, İtalya'da Kuzey-Doğu Val-Demone (Sicilya'da), Puglia, Abruzzi-Molise ve anakaradaki Tyrrhenian sahilidir (Epstein, 1992: 117-20).

Görüldüğü üzere Ortaçağ Batı coğrafyasındaki pazar ya da panayırların kökeni; gezgin tüccarların mal-ürünlerin güvenli bir ortamda korunması ve alım-satım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine dönük mekânsal gereksinimlerinin karşılanması amacıyla uluslararası ticaret yollarının önemli noktalarında yıllık ya da mevsimlik olarak belirli aralıklarla toplanmasına dayanmaktadır (Kessler, 1935: 524-534; Rörig, 1945: 128-146; Pirenne, 2000: 102-103).

XIII.-XIV. yüzyıl arasında Güney Languedoc'daki Pézenas ve Montagnac iyi bir ticari bölgesel tekel oluşturmuşlardır. Bu iki kasaba erken XIV. yüzyılda Nimes, Saint-Thibéry, Caux, Villemasne ve Lodové adlı fuarları kurulması için teşebbüs etmişlerdi. Ayrıca Fransa'da 1330'lardan sonra Forez'de fuar sayısı artmış, Brittany'de ve Burgundy'da 1400'lerden sonra artmıştır (Epstein, 1992: 12).

Bu artış noktasında Ortaçağ Batı ve Anadolu Selçuklu pazar ya da panayır yerleşmeleri mekânsal kuruluş ve gelişim süreci açısından incelendiğinde görülecektir ki; Selçuklu döneminde Anadolu'da uluslararası işleve sahip Yabanlu Panayırı ile Kuzey Rusya'daki Novogorod Panayırı, Kuzey Rusya-Anadolu-Suriye yönünde uzanan Kürk Yolu üzerinde kuruldukları için Ortaçağ Avrupasında kurulan panayırları ve Anadolu'da Selçuklu dönemi panayırları ile karşılaştırıldığında mekânsal-işlevsel açıdan ortak kökenlere ya da etkinliklere dayanmaktadır (Özcan, 2006: 208).

Kısacası panayırların zayıflamaya başlamasıyla birlikte, İtalyan firmaları artık Champagne'ye temsilci göndermekten vazgeçti. Bruges, önem kazandı. Burada yıl boyunca ticari işlem yapabilme olanağını da buldular. XV. yüzyılda Anvers, kuzey ticaretinin merkezi oldu. Bruges'in yerini aldı. İş hacminin çoğu, bu kentte her yıl kurulan dört büyük fuarın eline geçmiştir. Zamanla Avrupa'da ihtiyaçları karşılamaz duruma gelecektir fuarlar. Bölgesel ve bölgelerarası ticaret, sürekli olarak nehirler, yol ayrımları, körfezler veya kıyılarda stratejik noktalara taşınmaya başlamıştır.

Doğu'da da Özcan'ın verdiği bilgiler doğrultusunda pazar ve panayırların durumu şöyle özetlenebilir. Pazar ya da panayır yerleşmelerinin işlevsel ve mekânsal kurgusu üzerinde Selçuklu Sultan ya da emirleri tarafından kurulan anıtsal ya da kamusal ekonomik hizmet kurumları olarak da kullanılan kervansaray yapı faaliyetleri oldukça belirleyicidir. Pazar ya da panayırların Anadolu'da Selçuklu dönemi üretim ve dağıtım sisteminin mekânsal yansımaları olarak, uzak mesafe ya da uluslar arası ya da bölgesel ticaret potansiyeli ve Anadolu'nun coğrafi koşullarına dayalı olarak kurulmuş yaklaşık 1.400-1.500 nüfusa sahip açık kent olarak tanımlanabilecek sursuz yerleşmelerdir. Ancak bu yerleşmelerin diğer açık kent yerleşmelerinden temel farkı, savunma işlevini üstlenmiş ve yüksek bir yerde kurulmuş kalelere sahip olmamasıdır. Bu farklılık kapsamında, Selçuklu dönemi pazar ya da panayır

yerlerinden gelişen yerleşmeler “A tipi açık kentler” olarak tanımlanmaktadır. Pazar ya da panayırların Ortaçağ Batı coğrafyasındaki pazar ya da panayırlar ile kuruluş ve gelişim süreci açısından benzerlikler göstermektedirler. Tarihsel kökenlerinin Orta Asya Türk ve İran Türk-İslâm yerleşme kültüründeki pazar geleneğine dayandığı ya da Anadolu’ya taşınmış bir mirası olduğu ve yansımalarının Selçuklu dönemi sonrasında Osmanlı yerleşim kültürüne kadar uzandığı sonucuna varılabilir (Özcan, 2006: 215).

Yani hem Batı’da hem de Doğu’da 1000-1350 yılları arasında Ortaçağda ticaret devrimi denilebilecek gelişmeler yaşanmıştır. Çeşitli pazar kurumları ortaya çıkmıştır. Kısacası ticaret devriminin kalbi Ortaçağ kentidir (Susman, 2006: 2).

SONUÇ

Gerek Ortaçağ gerekse de diğer dönemlerdeki ticari hayatı anlayabilmek için öncelikle ticaretin en önemli unsurlarını araştırmak gerekir. Bunlardan biri ve de ticarete şekil veren unsur, pazar ve panayırlardır. Bu çalışmamızda da Batı’da ticaret hayatına farklı bir yön veren pazar ve panayır geleneğinin önemli özelliklerini anlatmaya ve benzerlerinin Doğu’da da olduğu pazar ve panayırları, Batı’daki uygulama şekillerini ele alarak bunları Doğu dünyasındakilerle karşılaştırmaya çalıştık. Bu değerlendirme sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

-Görüldüğü üzere pazarlar daha yerel bir niteliğe sahipken, panayırlar daha uluslararası bir nitelik taşımaktaydılar. Yani bunlar, sadece malların satım yerleri olmamışlardır. Aynı zamanda tüccarların bir araya geldikleri ve takas sisteminden kredi sistemine kadar pek çok yeni işlemin ortaya çıkışını sağlayan alışverişlerin yapıldığı yerler olmuşlardır. Bu da ticaret tarihi açısından bakıldığında zaman önemli unsurlardır.

-İslam dünyasındaki pazar ve panayır geleneği, Avrupa’dakiler ile benzerlik göstermekle birlikte geç dönemlerde Batı’daki pazar ve panayırlarda uygulanan yöntemler, İslam öncesi dönemlerde bile İslam şehirlerinde görülmektedir.

-Bu faktörler, “XII. yüzyıl Rönesansı” denilen dönemin başlamasında da etkili olmuştur. Ayrıca pahalı eşyalar, baharat ve ipek gibi önemli ürünlerin Doğu’dan Bizans’tan gelmesi böyle bir dönemde önemli rol oynamıştır. Bu dönem, XII. yüzyıl Rönesansı olarak adlandırılmaktadır. Her şeyin kolaylıkla değişime uğradığı bir dönemdir bu. Bu durum, kentsel yenilenmenin temelinde kendisini göstermektedir.

-Kent olgusu, XII. yüzyıldaki Batı dünyasında dikkate değer bir boyut kazanmıştır. Bunun sebebi de pazar ve panayırlar için gelen tüccarların buralarda daha doğrusu kendilerine uygun yerlerde yerleşme arzularıdır. Bu da dolayısıyla kent olgusunun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

-XIX. yüzyılda da gerçekleşen liberal reformlar arasında ilk başta Avrupa’da önemli rol oynayan fuarlar gelmektedir. Aslında tamamen yok olmamışlardır. Bu fuarlara karşılık olarak ilk bankalar ve para değişim yerleri kurulmuştur.

-Pazar ve panayır geleneği, hem Avrupa’da önemli hükümdarlar tarafından desteklenmiş hem de özellikle Türk-İslam coğrafyasında Selçuklular döneminde yaptırılan kervansaraylar ve hanlar ile tüccarlara destek verilmiştir.

-Pazarların ve panayırların kuruluş yerleri, bütün coğrafyalarda iklim ve nüfus gibi özelliklerin uygun olduğu alanlarda bulunmaktadır. Bu durum hem Avrupa hem de Türk-İslam dünyası için benzer nitelikler taşımaktadır.

-Pazar ve panayır anlayışında en önemli ve dikkat çeken nokta, uluslararası panayırlara gelen tüccarların güvenliklerinin sağlanmasıdır. Bu durum Batı’da gerektiğinde panayır alanlarının çevresinde koruyucu surlar bulundurarak gerektiğinde de çevrede korumalar bulundurularak bu sağlanmıştır. Bu güvenliği sağlama hususu, Doğu ülkelerinde daha farklı gerçekleşmiştir. Kaleler, daha az sayıda olmakla birlikte kaçak mal alım-satımını önlemek

amacıyla alınan bazı vergiler uzak ülkelerden gelen tüccarların haklarını korumaya yönelik olmuştur.

-Her iki coğrafyada kurulan pazarlar ve panayırlar, önemli oranda tüccarı kendilerine çekmekle birlikte, çeşitli oranlarda vergiler de almışlardır. Bu durum, hem Avrupa'da hem de Türk-İslam dünyasında oldukça yaygın olarak görülmektedir.

- Anadolu'da kurulan pazarlar, Orta Asya ve İran geleneklerini de içinde barındırmaktaydı. Bunun en önemli sebebi de Selçuklular idi. Aynı zamanda Anadolu'da var olan Bizans etkisini de unutmamak gerekir. Yani o coğrafyada var olan her kültür, oarada kurulan panayırları ya da pazarları etkilemiştir.

-Bu benzerlik ve farklılıklar özellikle de güvenlik hususundakiler, pazar ve panayırlarla birlikte gelişen kentlerde de hissedilmektedir. Avrupa'da daha kapalı kent diyebileceğimiz özelliğe sahip kent yerleşmeleri gelişirken, Selçuklular ve diğer İslam ülkelerinde çoğunlukla bu pazar ve panayırların şehirlerin oluşumuna olan etkisiyle birlikte açık kent denilen kent yerleşmeleri ortaya çıkmıştır.

Bütün bu değerlendirme sonuçlarının ardından, şunu söylemeliyiz ki, hem Doğu hem de Batı dünyasında pazar ve panayır kurma bir gelenek halini almıştır. Avrupa'daki panayırlarda kullanılan tüm yöntemler hemen hemen Türk-İslam coğrafyasında da vardı. Ancak Avrupa'da geç Ortaçağlarda panayır geleneğinin arttığını, uluslar arası bir boyut kazandığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Türk-İslam coğrafyasında da uluslar arası nitelikli diyebileceğimiz Yabanlu panayırı gibi bir panayır var olsa da, Avrupa'daki panayırların bu işi bankacılık sektörünün gelişimine yardımcı olacak kadar geliştirdikleri ve bu işe biraz daha ticari sektör olarak baktıklarını söylemek mümkündür. Çünkü buralara sadece o bölgenin halkı gelmiyor aynı zamanda Doğu ve Uzakdoğu ülkeleri de dahil dünyanın her tarafından tüccarlar geliyorlardı. Ayrıca panayırların artık sadece malların mübadele merkezi olmadıklarını tüccarlara kültürel açıdan da faydalı olabilecek yerler oldukları görülmektedir. Yani her ne kadar erken Ortaçağlarda her iki coğrafyada kullanılan yöntemlerin birbirlerine benzedikleri görülse de bu görüntü, Ortaçağın sonlarına doğru değişmeye başlamıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; pazarlar ve panayırlar, basit oluşumlar olmayıp, fuar-tüccar-kent üçlemesini birleştiren ve yapılandıran ve hatta Ortaçağ Avrupasına renk ve canlılık katan önemli olaylar olup günümüzde dahi bu özelliklerinden çok fazla bir şey kaybetmeden varlıklarını her coğrafyanın özelliklerine uygun olarak devam ettirmektedirler.

KAYNAKÇA

- Abdullah Alevi Hacı Hassan (2008). "İslam Öncesi Dönemde Arabistanın Ticari Altyapısı", (Çev). Abdulhalik Bakır-Aliye Aslan. *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, c.I, Ankara. ss. 457-471.
- Abu-Lughod (1989). *Before European Hegemony*, New York-Oxford: Oxford University press.
- Agnew, mJean C. (1979). "The Threshold of Exchange:Speculations on the Market", *Radical History Review*, c.21,ss. 99-118.
- Aksaray (2000). *Müsâmeretü'l Ahbar*, Mürsel Öztürk (Çev.), Ankara: TTK Yayınları.
- Anonim Selçuk-Nâme (1952). *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Feridun Nafiz Uzluk (Çev.), Anadolu Selçukluları Gününde Mevlevi Birlikleri: 5, Ankara:Uzluk yay.
- Baldwin, J. W. (1986). *The Government of Philip Augustos*, Berkeley: University of California press.
- Başoğlu, B. (1980). "Boyâbat Panayırı", *Türk Folkloru Dergisi*, S.16, Ankara.
- Bautier, R. H. (1953). "Les foires de Champagne, recherches sur une évolution Historique", *Recuils de la Société Jean Bodin (Brussels)*, ss. 97-147.
- Baykara, T. (1990). "Bir Osmanlı Çağı Pazarının Çöküşü: Karahüyük Pazarı", *XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990)*, c.III, Ankara. TTK Yayınları, ss. 1097-1103.
- Baykara, T. (1975). "Eski Türk İktisadi Hayatı ve Şehir", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.6, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss.75-104.
- Berlow, R. (2000). "Trade,Western European:Regulation of ", *Dictionary of the Middle Ages*. Joseph R. Strayer (Ed). c.12, New York: Charles Scribner's Sons press, ss.116-123.
- Blanchard, I. S. (1986). "The Continental European Cattle Trades 1400-1600", *Economic History Review*, S.39, ss. 427-60.
- Bourquelot, F. (1865). *Études sur les foires de Champagne, sur la nature, l'étendue et les règles du commerce qui s'y faisait aux XIIIe, XIIIe et XIVe siècles*, 2 vols, Paris.

- Boutiot, T. (1870). *Histoire de la ville de Troyes et de la Champagne méridionale Troyes*, Paris: Pufey-Rober press.
- Börner, L.-D. Quint. (2010). *Medieval Matching Markets*, School of Business&Economics, Vol. 31, Berlin.
- Börner, L.-Hatfield J.W. (2010). "The Economics of Debt Clearing Mechanisms", School of Business& Economics, S. 27, *Annual Economic History Association Meeting*, ss. 1-43.
- Braudel, Fernand. (1984). *The Wheels of Commerce*. Sian Reynolds (Trans.), New York: Harper & Row press.
- Brown, N. O. (1969). *Hermes The Thief: The Evolution of a Myth*, New York, ss.38-46.
- Cahen, C. (2001). "13. Yüzyıl Başında Anadolu'da Ticaret", Aykut Derman (çev.), *Cogito Dergisi*, S. 29, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss. 132-143.
- Chapin, E. (1937). *Les Villes de Foires de Champagne des origines au debut du XIVe siècle*. Paris: H. Champon press.
- Crane, H. (1993). "Notes on Saldjuq Architectural Patronage in Thirteenth Century Anatolia", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*. C.XXXVI, London: Cambridge University Press, ss. 1-57.
- Curtin, P. D. (2008). *Kültürlerarası Ticaret, Şaban Bıyıklı (Çev.)*, İstanbul: Küre yay.
- Duymaz, A. S. (2001). "Egridir II. Gıyaseddin Keyhüsrev Han'ının Tarihlendirme ve Tespiti Üzerine Bir Arastırma", *Tarihi, Kültürel, Ekonomik Yönleri ile 1. Egridir Sempozyumu (31 Ağustos-1 Eylül 2001)*, Isparta, ss. 281-288.
- El-Vâsîfî. (1987). *Bahşel Elsem b. Sehl er-Rezzâz. Tarihu Vâsîfî*, Korkis Avvad (tahk). Beyrut.
- Epstein, S. R. (1992). *Regional Fairs, Institutional Innovation and Economic Growth in Late Medieval Europe*, Vol. 11, London.
- Epstein, S. R. (1992). *An Island for Itself. Economic Development and Social Change in Late Medieval Sicily*, Cambridge.
- Eskicioğlu, O. (2007). *Çağdaş Vergi Anlayışının İslam Hukuku Açısından Eleştirisi*, İzmir.
- Esterabadi, Aziz bin Erdesir (1990). *Bezmu Rezm*, Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fagniez, G. (ed.) *Documents relatifs de l'histoire de l'industrie et du commerce en France*, c.II, France.
- Farmer, D.L. (Trz). "Marketing the Produce of the Countryside, 1200-1500", Ed. in Miller, *Agrarian History*, ss. 324-430.
- Faroqhi, S. (1978). "16. Yüzyılda Batı ve Güney Sancaklarında Belirli Aralıklarla Kurulan Pazarlar (İçel, Hamid, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Aydın ve Mentеше)", Melek Eğilmez (çev.), *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara: ODTÜ Yayınları, ss. 39-85.
- Finot, J. (1894). *Etude historique sur les relations commerciales entre la France et la Flandre au moyen âge*, Paris.
- Gies, J.-Gies, F. (1969). *Life in a Medieval City (Troyes,1250)*, NewYork: Harper Colophon press.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*, Azer Yaran (Çev.), Ankara: Onur Yayınları.
- Heaton, H. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi*, Mehmet Ali Kılıçbay-Osman Aydoğuş (Çev.), c.1, Ankara: Teori yay.
- Heyd, W. (1975). *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, Ankara: TTK yay.
- Hunt, E. S.-Murray, J. M. (1999). *A History of Business in Medieval Europe 1200-1550*, America: Cambridge University pres.
- İbn Bibi. (1996). *El Evamirü'l-Ala'ıye Fil Umurü'l-Ala'ıye (Selçuk Nâme)*, Mürsel Öztürk (çev.), c.I-II, Ankara: TTK yayınları.
- İbn Haldun. (1970). *Mukaddime*, Zakir Kadiri Ugan, (Çev.), c. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, ss. 58-61.
- Kawaleski, M. (1995). *Markets, European, Dictionary of the Middle Ages*, Joseph R. Strayer (Ed.), c. 8, New York: Charles Scribner's sons yay, ss.143-147.
- Kayaoglu, İ. (1981). "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIV, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, ss. 359-373.
- Kermode, Jenny. (1998). *Medieval Merchants*, Cambridge: Cambridge University yay.
- Kheirabadi, M. (2000). *Iranian Cities; Formation and Development*, New York: Syracuse University Press.
- Kırkal, Emin. (2000). "Türkiye Selçukluları Döneminde Ticaret", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları, ss. 227-232.
- Koca, S. (1996). "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *TTK Erdem Dergisi*, c. .8, S. 23, Ankara: TTK Yayınları, ss. 465-484.
- Komisyon, (1971). *Culturel Strategies in the Organisation of Trading Diasporas*, Claude Meillassoux (Ed.), The Development of Indigenous Trade and Markets in West Africa, Londra.
- Komisyon, (2010). *Batı'ya Yön Veren Metinler*, Alev Alathı (Der.), c.I, Ankara.
- Köymen, M.A. (1986). "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *TTK Belleteni*, c.L, S.198, Ankara: TTK Yayınları, ss.614-620.
- Kürüm, M. (2003). "Aydın'daki Osmanlı Dönemi Namazgahları Üzerine Bir Değerlendirme", *XII. Türk Sanatları Kongresi Bildirileri*, Genişletilmiş Şekli. ss.103-126.
- Lane, F. C. (1966). *Venice and History. A Committee of Colleagues and Former Students* (Ed.), Baltimore: The John Hopkins press.
- Laurent, H. (1935). *Un grand commerce d'exportation au moyen âge: la draperie des Pays Bas en France et dans les pays méditerranéens, XIIIe - XVe siècle*, Paris.
- Lefèvre, A. (1858). "Les finances de la Champagne aux XIIIe et XIVe siècles [premier article]". *Bibliothèque de l'école des chartes* 19, ss. 409-447.
- Lewis, B. (1955). "Westernization in Unity and Varlety in Müslim Civilization", H. Topçuoğlu (Çev), Gustave E. von GRUNEBaum (Ed), (Chicago ve Liege Üniversitelerinin ortak yönetimi altında Liege ve Spa şehirlerinde 1953 yılı Eylül ayında düzenlenmiş. *İslam Medeniyetinde Birlik ve Çeşitlilik" konulu Uluslar arası Kongreye sunulan tebliğ- ve tartışması*), University of Chicago Pres, ss. 153-177.
- Lopez, R. S.-Raymond I.W. (1990). *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York: Columbia University press.
- Lopez, R. *The Commercial Revolution of the Middle Ages 950-1350*, Cambridge: Cambridge University press.
- Luzzatto, G. (1958). *Breve Storia Economica dell'Italia Medievale*, Turin.
- Mazaheri, Ali (1972). *Ortaçağda Müslümanların Yasayışları*, Bahriye Üçok (çev.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- McEvedy, C. (2005). *Ortaçağ Tarih Atlası*, Ayşen Anadol (Çev), İstanbul: Sabancı Üniversitesi yay.
- Merçil, E. (2001). *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Ankara: TTK Yayınları

- Mira, G. (1955). *Le fiere Lombarde nei secoli XIV-XV-XVI*, Prime indagini, Como.
- Mortan, K.-Küçükermen, Ö. (2010). *Çarşı,Pazar,Ticaret ve Kapalıçarşı*, İstanbul: İş Bankası yay.
- Mumford, L. (2007). *Tarih Boyunca Kent*, Gürol Koca-Tamer Tosun (Çev), İstanbul: Ayrıntı yay.
- Munro, J. H. (1999). "The Low Countries' export trade in textiles with the Mediterranean basin,1200-1600: a cost-benefit analysis of comparative advantages in overland and maritime trade routes", Toronto, ss. 1-32. Online at <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/10924/MPRA Paper No. 10924>, posted 06. October 2008 / 21:18.
- Munro, J.H. (1977). "Industrial Protectionism in Medieval Flanders: Urban or National", *The Medieval City*, Harry A. Miskimin, David Herlihy, A. L. Udovitch (Ed.), London: Yale University press.
- Munro, J. H. "The 'New Institutional Economics' and the Changing Fortunes of Fairs in Medieval and Early Modern Europe: The Textile Trades, Warfare, and Transaction Costs. ", Toronto, ss.1-61. <http://www.chass.utoronto.ca/ecipa/wpa.html>.
- Munro, J. H. (2006). "South German silver, European textiles and Venetian trade with the Levant andOttoman Empire from 1370 to 1720: a non-Mercantilist approach to the balance of payments problem", in *Relazione economiche tra Europa e mondo islamico, seccoli XIII – XVIII*, Simonetta Cavaciocchi (ed), Toronto, Online at <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/11013/MPRA Paper No. 11013>, posted 09. October 2008, ss. 905-1055.
- Naci, A. C. – Ali, Y. L. (2008). "Basra Çarşıları Bir Ortaçağ İslam Şehrinde Ticari Örgütlenme ve Faaliyeti", Abdulhalik Bakır-Aliye Aslan (Çev). *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, c. I, Ankara, ss. 639-660.
- Naza-Dönmez, E. Emine (2003). "Anadolu Selçuklu Ticaret Yollarının Tanıkları: Kervansaraylar ve Köprüler (Harita Üzerinde Bir Deneme)", *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri (9-10 Mayıs 2002)*, İstanbul: Dünya Yayınları, ss. 127-133.
- Ocak, A. Y. (1978). "Emirci Sultan Zaviyesi; XIII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok)'da Bir Babai Şeyhi: Şeref'ud-Din İsmail b. Muhammed", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.9, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss. 129-208.
- Özcan, K. (2005). *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özcan, K. (2006). "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri –Pazar yada Panayır Yerleşmeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1. ss. 205-223.
- Özergin, M. K. (1959). *Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
- Pirenne, H. (2000). *Ortaçağ Kentleri ve Ticaretin Canlanması*, Şadan Karadeniz (Çev.), İstanbul: İletişim Yay.
- Pirenne, H. (2009). *Ortaçağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Uygur Kocabaşoğlu (Çev), İstanbul: İletişim yay.
- Pirenne, H. (1963). *Histoire Economique et Sociale du Moyen Age*, H. Wervele. (Ed), Paris.
- Pounds, N. J. G. (1974). *An Economic History of Medieval Europe*, London.
- Radloff, W. (1957). *Sibirya'dan II, Ahmet Temir* (Çev.), c.II, İstanbul: Maarif Vakfı Yayınları.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Mihri Pektaş (Çev.), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Roberts, J. M. (2010). *Avrupa Tarihi*, Fethi Aytuna (Çev), İstanbul: İnkilap yay.
- Russ, Jacqueline. (2011). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, Özcan Doğan (Çev), Ankara: Doğu-Batı yay.
- Samhaber, Ernst. (1963). *Merchants Make History*, E. Osers (Trans.), London: George G.Harrap &Co. LTD press.
- Schulte, A. (1900). *Geschichte des mittelalterlichen Handels zwischen Westdeutschland und Italien mit Ausschluss von Venedig*, Leipzig.
- Sönmez, S. (2007). "Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansarayların (Hanlar ve Ribatlar) Fonksiyonları", S. 16, *KKEFD-JOKKEF*, ss. 295-323.
- Söylemez, Mahfuz, M. (2010). "Vâsit Kentinin Kuruluşu ve İlk Sakinleri Üzerine", *İslam Şehirleri Üzerine Makaleler*, Çorum: Çorum Belediyesi yay, ss. 33-65.
- Susman, N. (2006). *Income Inequality in Paris in the Heyday of the Commercial Revolution*, Hebrew University, ss. 1-45.
- Sümer, F. (1993). "Selçuklular Devrinde Ticaret", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 83, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, ss. 9-14.
- Sümer, F. (1985). "Yabancı Pazarı; Selçuklular Zamanında Uluslararası Büyük Bir Fuar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 37, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 1-99.
- Tabakoğlu, A. (2000). *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Togan, A. Z. V. (1931). "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, c.1, İstanbul: İstanbul Darülfünunu Türkiyat Enstitüsü Yayınları, ss. 1-42.
- Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tongur, H. (1940). "Türk Şehirlerinde Pazar ve Panayırlar", *Belediyeler Dergisi*, S.54, Ankara: Belediyeler Bankası Yayınları, ss. 26-29.
- Turan, O. (1977). "Selçuk Türkiye'si ve Dünya Ticareti", *Türk Yurdu*, S.10, Ankara, s. 4-6.
- Turan, O. (1980). "Ortaçağ Türkiye'sinde İktisadi ve İçtimai Yükselişin Esasları", *Tarih İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul. Nakışlar Yayınevi, ss. 155-190.
- Turan, O. (1998). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, S. (1990). *Türkiye-İtalya İlişkileri; Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erisine Kadar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Usher, D. E. E. (1953). "The Medieval Fair of Ives", *Two Studies of Medieval Life*, Cambridge: ss.1-83.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1933). "13. ve 14. Asırlarda Anadolu'da Ticaret", *Ülkü Mecmuası*, c. I, S. 4, Ankara: Ankara Halkevi Yayınları, ss. 287-291.
- Van Houtte, J. A. (1966). "The Rise and Decline of the Market of Bruges", *Economic History Review*, S. 19, ss. 29-47.
- Verlinden, C. (1963). "Markets and Fairs", in m.m. Postan, E. E. Rich-E. Miller (Eds), *Economic Organization and Politics in the Middle Age*, Cambridge Economic History of Europe, Vol. III, Cambridge, ss. 119-153.